

Tartu Riikliku Ülikooli
Üldajaloo kateder

V. Rebane

Jean Meslier

katoliku kiriku ja feodaal-

absolutistliku korra kriitikuna

ning utopistina

Diplomitöö

Juhendaja:

dotsent J. Madisson

Tartu 1964

Sissejuhatus

xviii sajandi kodanlikele revolutsioonile eelnenud ideoloogilise võitluse kõigus arenes Prantsusmaal kõrvuti kodanlike ideoloogiaga ka sotsialistlik ideoloogia. Kõige varasem selle esindajatest oli külaraimulik Jean Meslier. Ta rikkus valitseva klassi monopoli ideede kujundamise alal ja lõi tervele kirikule, kirglikule ja leppimatu õpetuse. Selle sisuks oli igasuguse erasomandi hävitamine, õiglase ja õnneliku, ühisele omandile ja inimeste võrdsusele rajatud uue korra kehtestamine. Enamikule xviii sajandi sotsialistidest oli sotsialismi jõudmine „valgustamise” küsimus. Meslier seadis küsimuse ühes nii: tuleb anda rahvale haridus ja kui see on teostatud, peab rahvas heitma eneselt rõhujate ikke.

Meslier'el, xviii sajandi alguse järjekindlal ateis-

til ja sotsialistil - utopistil on tähtis ja nii mõnes-
ki suhtes eiline koht sotsialistliku mõtte arengus.
Kuigi tema mõtted jäid trükisõna kaudu tema
sajandile tundmatuks, avaldasid need ometi
mõju ja seda uskätt nende kaudu, kel õnnestus
tema käärkirja lugeda. Neist võime nimetada
Voltaire'i, Holbachi, Marechali jt. nimesid. Kõrge
puutudis nende vaadeteiga, eriti Voltaire'i oma-
dega, ei saa me kuidagi Meslier'ist mööda min-
na. Voltaire on palju ja sealjuures esinudliku-
na emandanud temalt. Voltaire ei küündinud
tihti Meslier' mõteteni, ka katsus ta Meslier' vaa-
teid moonutada: ta muutis näiteks Meslier' ateis-
mi deismiks. Kuid see, mille Voltaire mittevajalikus
pidas ja kantamata jättis, leidis mõistmist ja kan-
tamist järgnevail sajandil.

Meslier tundmine on vajalik ateistliku mõtte
ajaloolise arengu mõistmise seisukohest. Paljud
tema näidetest pole oma värskest kaotanud ka
tänapäeval. Meslier aitab mõista ka xvii ja xviii
sajandite vahetuse talurahva meelust, nende püüd-
lusi. Tavaliselt on talurahva ideoloogiat järgnevatel
sajanditel ajaloolastele tundmatuks jäänud. Mes-
lier' töö, tema teos „Testament“¹, mis on kirjutatud
kaugele igasugustest kultuurikeskustest, kujutab endast

1- Jean Meslier „Le Testament“

suurepävast näidet selle kohta, kuidas rahva revolutsiooniline liikumine otseselt soodustab esinooli-ku mõtte arengut.

Käsoleva aasta juunis möödub 300 aastat Meslier' sünnist. Selle puhul ei oleks ülekanne veel kord meenutada ausa ja otsesohise külavaimuliku unistusi, kes kuidagi ei tahtnud valitseva ebarõrd-
suse ja ekspluaterimisega leppida, kes juba nii palju aastaid tagasi kutsus vägivalda ja rõhu-
mise hävitamisele revolutsiooni teel ja uue ühis-
konna kehtestamisele. Kuigi tema ideaal oli väga
kaugel tõelisest kommunistlikest ühiskonnast, ei saa
me talu seda ette heita, sest aeg ja elutingimused su-
rundid oma pitseri ka mõtlyale.

Käsoleva töö ühisandeks ongi anda ülevaade Prant-
susmaa feodaal- absolutistliku riigikorra kriitikast
ja katoliku kiriku kriitikast Jean Meslier' juures.
Tähelepanu tuleb pöörata ka Meslier' poolt kujutatava-
le tulevikuühiskonnale. Ühtlasi on vaja selgitada
tema ideede allikad ja nende ideede mõju tema
aja ja järgnevatel sajandite mõtlyale. Meslier' filo-
soofilised vaated, mis on küll huvipakkuvad, kuid
mitte nii järjekindlad ja ka tugevate idealistli-
ke sugemetega, käsolevas töös käitlemist ei leia.

Töö koosneb neljast peatükist. Esimeses neist, „Mes-
lier ja tema kaasajad“, antakse ülevaade Jean Mes-

lier' elust, tema maailmavaate kujunemise allikatest ja tema mõjust teistele mõtlejatele. Siinjuures pole peamist tähelepanu pööratud mitte kirjandusele, mida ta kasutas ja tundis, vaid teda mõjutanud ümbritseva olukorrale. Teine peatükk „Katoliku kiriku kriitika ja ateism Meslier' juures“ on pühendatud absolutistliku monarhiat toetava katoliku kiriku kritiseerimisele ja Meslier' ateistlikule vaadtele. Kolmandas peatükis „Feodaal-absolutistliku riigikorra kriitika“ kujutatakse talupoegade elu absolutismi tingimustes ja näidatakse valitseva korra kritiseerimist Meslier' teoses. Peatükis „Uue ühiskonna kujutamine ja utopiline Meslier' teos „Testament““ kirjeldatakse Meslier' poolt antud uut ühiskonda ja püüdnud utopilisi jooni Meslier' teoorias.

Töö kirjutamisel on kasutatud Meslier' teose „Testament“ venekeelset kolmeköitelist väljaannet² koos kommentaaridega ja lisadega.³ Teos annab põhjaliku ülevaate tema veendumustest, kuigi stiil on pisut raskepärane ja erineb palju samade mõtete kordamisest.

Meslier on õigusega pälvinud nõuogude teadlaste tähelepanu, kuigi ta seda võib-olla pisut rohkenegi väärilis. Oma rohkemvulistes töodes on Meslier'le palju

2 - Н. Шубе, Записки, т. I, II, III, Москва 1954

3 - Труды Шубе, Н. Шубе, „Записки“, т. III, Москва 1954, стр. 381-421

reumi pühendanud akadeemik V. P. Volgin.⁴ Oma teostes ja artiklites on ta andnud põhjaliku ülevaate Meslier' elust, tema ajastust ja nendist küsimustest, mida Meslier oma töös on püüdnud lahendada. Peamiselt on ta seda teinud üldist laadi teoste raamides, mis on pühendatud sotsialistliku mõtte ajaloole. Meslier'd on ta käsitlenud peamiselt ülevaate korras.

Meslier' maailmavaate kujunemise kohta on materjali saadud B. F. Poršneri artiklist „Jean Meslier ja tema maailmavaate rahvalikud allikad“⁵ ja „Jean Meslier' maailmavaate rahvalikud allikad“⁶. Tema töös on palju fakte Meslier' elust ning ajastust, mil ta elas. Suurt tähelepanu on siin pööratud Meslier' sidemeile rahvaga. B. F. Poršneri tööd on väga vajalikud selleks, et mõista Meslier'd ja tema aega. Selleks pakub uut ka A. M. Deborin oma artikliga „Jean Meslier“.⁷ Materjali talurahva rahutuste kohta Prant-

4 - B. П. Боник, Мерве и его „Завещание“, Ж. Мерве, „Завещание“ Т. I, Москва 1954, лк. 5-52

Б. П. Боник, Философия утопического социализма, „История социалистических учений“, Москва 1962, лк. 7-33

Б. П. Боник, Очерки по истории социализма, Москва-Ленинград 1935

Б. П. Боник, Развитие односторонней мысли во Франции в XVII веке, Москва 1958

Б. П. Боник, Французский утопический коммунизм, Москва 1960
Же.

5 - Б. Ф. Торюшев, Жан Мерве и каргоуле истоки утопического воззрения, „Деятель международного конгресса историков в Риме“, Москва 1956, лк. 592-617

6 - Б. Ф. Торюшев, Каргоуле истоки мировоззрения Жана Мерве, „Из истории социально-политических идей“, Москва 1955, лк. 215-237

7 - А. М. Деборин, Жан Мерве, „Вопросы философии“, 1954, № 1, лк. 118-127

suusmaal XVII sajandil on saadud B.F. Poršnevi teosest „Rahvaülestõusud Prantsusmaal enne Fronde'i (1623-1648)“⁸, kus autor analüüsib väga põhjalikult talurahva ülestõuseide põhjusi ja käiku.

Meslier'osa Prantsusmaa ühiskondlike mõtte arengus käsitleb G. I. Kutšerenko.⁹

Nõukogude autorite teinuks on Meslier' kui rahva esindlike ideede esitaja osa avamine, tema ja rahva seose rõhutamine.

Kodanlikes teaduses hakati Meslier'le tähelepanu pöörama kohe peale tema töö trüki ilmumist 1864. aastal. Teoses „Voltaire“¹⁰ puudutab Meslier'd ajaloolane D. Strauss. Siin selgitatakse vahet Voltaire ja Meslier' vahel ning käsitlet on suuremalt osalt kirjeldavat laadi. Huvitavaid andmeid Meslier' kohta võib saada A. Šahhovilt¹¹, kuigi ka tema töö esmaüks pole Meslier' käsitlemine. On märkimisväärne, et kumbki neist kahest autorist ei saa märkimata jätta Meslier' vaadete kaugemalminenut Voltaire'iga võrreldis.

Fantidricka töö on kirjutanud ajaloolane J. Haar¹², kes toob välja Meslier' ideoloogia kirjandus-

8 - B. F. Поршнев, *Восстания во Франции перед Франкоз (1623-1648)*, Москва-Ленинград 1948

9 - Г. И. Кутчеренко, *Сословно-народные взгляды Луи Меслиера*, „Утопия коммунистических времен“, Москва 1962

10 - D. Strauss, *Voltaire*, Leipzig 1870

11 - А. Шахов, *Борьба и во время, С.-Петербург 1907*

12 - J. Haar, *Jean Meslier und die Beziehungen von Voltaire und Helbach zu ihm*, Hamburg 1923

likud allikad. Ta käsitleb üldse Muslier' side-
meid tolleaegse mõttemaailmaga, tema mõju-
rid järgnevateli filosoofidele.

Mainitud teoste kõrval on kasutatud veel mit-
meid teisi teoseid ja artikleid, kuid käsitletava
teema kohta on need vähegi materjali andnud.

Kräftino Aruudul?

Meslier ja tema kaasajag

xviii sajandit võime mõnes suhtes lugeda uueks faasiks sotsialistliku mõtte ajaloos. Valgustusfilosoofia põhiideedes lasuvad end juba aimata meie ajastu põhijooned. Esmakordselt kerkib esile vastulu teadmiste ja usu vahel, millest areneb välja teadus kui looduse valitsemise vahend ja inimese muutja. Individuaalsete huvide egoism ja ühiskonna vajadused parema korralduse järele olisamuti vastulu, mis oluliselt kajastus xviii sajandi sotsiaalses mõttes.¹

Leni olid sotsialistlikud ideed väljenduse leidnud utopilistes romaanides ja töodes, kus kirjeldati ideaalset fantastilist ühiskonda. Peaaegu midagi ei leidunud neid kaasajaga.² Nüüd ilmub uus sotsialistliku mõtte väljendusvorm. See on esita-

1 - W. Krauss, Studien und Aufsätze, Berlin 1959, lk. 191

2 - Borner, Kommunismus, lk. 19

vad inimesed uue aja sotsialismi teooriad, kus sotsialismi põhjendamise tõstetakse esikohale ja kus need ideed saavad lõpliku kuju kui õpetus ühiskonnast ja selle saatusist. Erikoht selles kirjanduses kuulub prantslastele.³ Sel ajastul, läheneva revolutsiooni tingimustes, muutub sotsialismi ideoloogia suureks erisektoriks – töötavate masside ideoloogiaks.⁴

Kõige varasem sotsialistliku ideoloogia esindajatest ei tegutsenud mitte Pariisis, vaid mahajäänud Champagne'i provintsis Põhja-Prantsusmaal ning oli kehtetalurahva ideoloog. Ta on üks tähelepanuväärsemaid kujusid sotsialistliku mõtte ajaloos.

Jean Meslier sündis 15. juunil 1664.⁵ aastal Mazereny külas tagasihoidliku sissetulekuga käsitööliskangru perekonnas. Lapsepõlv möödus tal samas külasises, ta sai kohaliku vaimuliku juures alghariduse ning sama vaimulik paigutas ta hiljem vaimuliku seminari.⁶ Juba lapsena iseloomustas teda armastus teadmiste vastu. Reisis seminaris õppimise ajal tundus ta kaaslastele kummalisena, veidrikuna. 1687. aastal lõpetas ta seminari ja pühitseti vaimulikuks. 1688. aastal sai ta pastori koha Châlon-sur-Marne's. 1689. aastal sai temast Étrepigny'

3 - B. П. Бонин, Утопия коммунареки угеи, Трактъ, Москва - Ленинград 1928, lk. 188

4 - G. Klaus, Einleitung, D'Alembert, „Einleitende abhandlung zur Enzyklopädie (1751)“, Berlin 1958, lk. XVII ff.

5 - Merve III (kommentaarid), lk. 425

6 - Бонин, Ореку, lk. 99

kihelkonna kiree, kuid ta pidi teenendama ka naaberkiila Balaune⁷ elanikkonda.⁸ Sel ametikohal, 150 elanikuga külas keses Ardennides, kaugel igasugustest keskustest, saatis ta tagasihoidlikult oma elu mööda. Peale läbikäimise mõne naabruses elava kolleegiga veetis ta enamuse ajast raamatutega,⁹ kus arvatavasti leidis Piibel, Montaigne'i teosed, kirikuisade raamatud ja Féneloni tööd.

Elukutsse valikul juhindus ta vanemate tahtest¹⁰ ja tundis kogu edaspidise elu jooksul sidametunnistuse piinu oma elukutsse pärast.¹¹ Kuid oma tööd tegi ta kohusetruult. Ta paistis silma kõrge moraaliga ja heategusega, ta loobus tasust, mida pidi kohusti täitmise eest saama ja päandas kogu oma varanduse testamendiga kogudusele.¹² Materiaalsed huvid ei suutnud temasse sisendada armastust elukutsse vastu, kus õitses eksitus ja pettus.

Tema ülemus, Reimsi piiskop, oli kuni 1711. aastani tema tegevusega rahul.¹³ 1716. aastaks on olukord muutunud, revidendid ei ole temaga rahul. Jämselt oli 1711. aasta paiku toimunud Reimsis juhtkonna vahetus, uus ülemus ei suhtunud Meslier'isse

7 - Paljudes materjalides on eeskikult märgitud, et Meslier oli Strepigny' ja But'i kiree.

8 - Merve III (kommentaariid), lk. 425

9 - Strauß, lk. 395 jf.

10 - Merve I, lk. 73 jf.

11 - Merve I, lk. 76 jf.

12 - Maxob, lk. 201

13 - Merve III (kommentaariid), lk. 425 jf.

hästi. Tema hinnang Meslier' kohta oli järgmine:
„Ta on visakumetu, kõrk, väga kangekaelne ja
visa... sekkub asjade lahendamisse, millest aru
ei saa.“¹⁴

1716. aastal toimus ainuke teadaolev eredan
sündmus Meslier' elus. Teravnes vaherõrd d'Étré-
pigny senjööriga, kes oli kuidagi oma talu-
pergadega ühekohtune olnud. Meslier keeldus senjööri
est palvetamast.¹⁵ Senjöör võttis Peimri piiskopile
kaebuse, kus märkis, et Meslier olvat oma ko-
hustused hoolituse jätnud ja rikkunud tra-
ditioone, mis kriipsutavad alla vahet senjööri
ja talupergade vahel.¹⁶

Piiskop kutsus Meslier' välja ja viimane pidi
senjööri juuresolekul oma käitumisest aru and-
ma. Vastuseks siirdistustele pidas Meslier neu-
di es raevuka, aadlikonna vastu suunatud kõ-
ne. Karistuseks määrati talle üks kuu ühis-
vangistust ja vabanemisel pidi ta siiski senjööri
est palvetama.¹⁷ Meslier oli sunnitud alistuma,
kuid kantslist ütles ta veel: „Selline on vaeste kü-
lavaimulike tavaline saatus: piiskopid põlgavad
neid ja isegi ei kuula lõpuni; nad ise on - sen-

14 - Meuve III (kommentaarid), lk. 426

15 - Bonnet. Opreku, lk. 104

16 - Massob, lk. 201

17 - Meuve III (kommentaarid), lk. 426

jöörid ja nende kõvad on avatud ainult aad-
like. Niisiis, palvetagem oma senjööri eest. Palu-
me jumalat tema pööramiseks, et ta enam ei
solvaks vaiseid ja ei viisaks orbe." ¹⁸ Senjäär, kes
ise viibis jutlusel, andis naise uue kaebuse. Piis-
kop kutsus Meslier' meesti välja ja käitus tema-
ga jämedalt. Sellist ajast elasid nad avalikus
vaenus. ¹⁹

Kuigi avaldatakse arvamust, et see oli ainus
konflikt Meslier' muide rahulikus elus, võikri-
me oletada, et tahtis konflikte oli rohkeid. Sel-
lest annab tunnistust ka ulpool mainitud piis-
kopi poolt antud iseloomustus Meslier' kohta. Võib-
olla on neis seisukohtades võimalik näha nende
ideede kujunemist, mille ta lõplikul kujul esitas
„Testamendis.“

Meslier' oli ise pärit Champagne'i rõhitud ta-
lurahva hulgast, elas nende keskel ja jagas nende
samatust. Sellepärast tegi ta ka kõik talupoegade
elu parandamiseks. Kuigi ta loobus talu määrat-
tud tasust, ei suutnud ta talupoegi millegagi
aidata. Jä ise ütles: „... te võinite kordewalt
mürgata, et mu tunded on hoopis teist laadi
ja olen väga vastuvõtlik teie kannatustele... Ma

18 - Bonnet, Oupken, lk 104 jj.

19 - Bonnet, Oupken, lk. 105

oleksin alati elistanud andmist võtmisele, kui oleksin võinud sellis järgneda oma rüdamis soovile."²⁰

Meslier suri, nutmata milliski talupoegade elu kergendada. Seda solvanguid ja täielik võimetus alanduse vastu võidelda tegid endast loogu pidava ja intelligentse kiire elu võimatus. Surm näis talle ainsa väljapääsuna ja 1729. aastal suri ta näljasurma.²¹ Et ta surm oli vabatahtlik, see ilmneb enne surma kirjutatud kirjadest. Naaberkihelkondade vaimulikele adresseeritud kirjast loeme: „Kas mina pean jätma maailma, s.o. ma pean lõpetama oma päevad enne seda kui see kiri teile üle antakse."²² Teisest kirjast võime järeldada, et Meslier' d ahvardas oht pimedaks jääda, mida ta ise peab surmast hirmsamaks.²³

Tema surma kohta pole vastavasse raamatusse sissekanne tehtud, seetõttu me ei tea selle täpsed daatumid. Arvatakse suri ta mais, sest viimane art, mis kannab tema allkirja, on koostatud 7. mail ja asetäitja on talle määratud juba 9. juunil 1729. aastal.²⁴

Lihtsalt elust lahkuda ja end võidetus tunnistada Meslier ei saanud. Ka pärast surma tah-

20 - Merve I, lk. 75

21 - A. Lichtenberger, Le socialisme au XVIIIe siècle, Paris 1895, lk. 76

22 - Tõmmonen, lk. 402

23 - Tõmmonen, lk. 385

24 - Merve III (kommentaarid), lk. 428

ti ta võidelda, teha seda, mida ta elades ei teinud. Tema teos „Testament“ on lõplikult valminud 1727. aasta ja 1729. aastar vahel. See B.F. Porsneri arvamus tugineb faktile, et 1727. aastal ilmus M. Montaigne'i²⁵ „Esseedi“ liiana La Boétie²⁶ „Arutlus vabatahtlikust ojusist“, millele toetudes Meslier sai oma mõtted lõplikult välja kujundada. „Arutlus vabatahtlikust ojusist“ ilmus siin ühegi märkusega autori suhtes, anonüümselt.²⁷ Kuna Meslier ei tea, kellele töö kuulub, ei märgi ta „Testamendis“ kindagi La Boétie nime, kuigi kasutab tema mõtteid.

„Testament“ oli koostatud kolmes eesemplaris. Iga känkiri koosnes 366 leheküljest ja tekst oli varustatud Meslier' allkirjaga.²⁸ Lisaks teosle oli Meslier jätnud veel kaks kirja, millest üks oli adresseeritud Luimsi parvikaanile ja teine tuli anda naaberkihelkondade võimalikele.²⁹ Kirjades avaldab ta lootust, et suudab „Testamendiga“ rahvast veenda, kuigi mõjukam mees oleks seda paremini teha suutnud. Nii „Testamendis“ kui ka kirjas palub ta lugejaid süveneda tema poolt avaldatud seisukohtadesse, järeldustesse ja tões-

25 - Montaigne (1533-1592.a.) - prantsuse filosoof ja renessansiajatu kirjanik. Tema „Esseedi“ ilmusid esmakordselt 1580.a.

26 - La Boétie (1530-1563.a.) - kirjanik, Montaigne'i sõber. Surres järeleandlas kõik oma raamatud ja känkirjad, nende hulgas ka neli määratud teost känkirja, mis oli prantsuse XVI saj. publitsistika tähtsaim ja väärteemad saanud. Montaigne kavatas 1571.a. koos La Boétie luuletustega välja anda ka „Arutlused...“, kuid tolleajane poliitiline olukord ei võimaldanud seda.

27 - Topunev, Hapogruve mees, lk. 213

28 - Lichtenbergi, lk. 76

29 - Meurvi III (kommentaarid), lk. 429

30 - Tsemoneeni, lk. 384

tustesse, et märgata kõik selle nõrgad ja tugevad küljed³¹, et selgeks teha, kas ta kirjutas tõtt või valet.³²

"Testament" on tähelepanuväärne töö teerikkuse ja järjekindluse poolest. Petriaal-poliitilised mõtted, ristiusu kriitika ja põhiliselt materialistlik filosoofia põimuvad omavahel tihedalt, loogiliselt ja emotsionaalselt. Teos on läbitud ühest tundest - vohast maailmas valitseva kurjuse vastu, ühest ideest - võitlusest kõikide rõhumisvormide vastu arukuse ja õigluse võiduni. "Testamendis" kirjutab Meslier ka oma ülesande: "Minu eesmärk - oma jõudude kohaselt avada teile silmad, olguigi hilja, nende mõttebuti usinavarmuste suhtes, mille keskel meil kõigil, nii paljus kui meid on, oli õnnetus sündida ja elada; usinavarmuste suhtes, millest mul endal oli ebameeldiv kohustus teis säilitada."³³

Meslier' töö jäi peaaegu tundmatuks x^{vii} sajandile. Alles 1864. aastal³⁴ avaldati käsikiri teerikkuna trükis, seni tuntud Meslier'd ainult osaliselt. Selle käsikirja leidis juhuslikult R. Charles³⁵ x^x sajandi keskel ühe hollandi antikvaari juurest.³⁶ Tema kätte sat-

31 - Merve III, lk. 366

32 - Tõrnuõnneus, lk. 320

33 - Merve I, lk. 55 j.j.

34 - Bonnet, Parfüm, lk. 295

35 - R. Charles oli vabamõtlija, ühes nimekamaid ratsionalistliku antiklerikaalse liikumise tegelane Hollandis

36 - Bonnet, Oupku, lk. 106

tus ilmselt üms ^{xviii} sajandi 30-40-ndatel aastatel
 levunud koopiatest.³⁷ Siiani pole teada Meslier' kä-
 rikirjade saatus. Ka ei ole teada, missuguselt kä-
 rikirjast tehti kas 1730.³⁸ või 1733.³⁹ aastal koopia või
 koguni mitu koopiat. Sellest ajast algas Meslier'
 töö laialdane levik, koopiaid müüdi salaja, hind
 oli á 10 luidoori.⁴⁰ Kuuld ^{xviii} sajand (mõned nan-
 did välja arvatud) tundis Meslier'id vaid kiriku
 vastu võitlejana, mitte ateistina ja setrialistina.

Alls tutvudes tusti valgustusaja mõtlejatega
 ja sellega, kuidas need kasutasid Meslier' pärann-
 dit, saab Meslier' suurus mõistetaraks.

Voltaire'i jaoks, kes andis 1762. aastal anonüüm-
 selt välja osa „Testamendist“ pealkirja all „Välja-
 võte küree Meslier' arvamustest“⁴¹, pidid tema ant-
 lused näima ohtlikena olemasolevale korrale. Ta
 tahtis kasutada Meslier' tööd kirikuvastaseks propa-
 gandaks ning seetõttu võttis „Testamendist“ välja
 ainult talle vajalike materjali.⁴² Sellega ta moo-
 nutas „Testamendi“ näu, kuigi ta ise kinnitas, et
 tema poolt on antud edasi kõik Meslier' mõtted.⁴³
 Voltaire vältis üldfilosoofilini küsimusi ja ei nime-
 tanud kordagi Meslier' ühiskondliku-politilini vaa-

37 - Merve III (kommentaarid), lk. 433

38 - Merve III (kommentaarid), lk. 430

39 - Toponim, Neau Merve, lk. 614

40 - Lichtenberger, lk. 76

41 - Pealkiri oli „Extrait des sentiments de Jean Meslier, ab-
 bessé à des paroissiens sur une partie des abus et des erreurs en
 général et en particulier“.

42 - Desopun, lk. 119

43 - Toponim, lk. 412

teid. Viimase ateistlikud seisused muutis ta deistlikuks. Voltaire teeb Meslier'ist inimese, kes arvustab religioosset ebavõrde, kuid kes kardab ja usub jumalat.⁴⁴ Oma kirjades märgib Voltaire tihti, et Meslier olvat enne surma palunud jumalalt andestust selle eest, et ta pettis inimesi ristiusuga.⁴⁵ Tegelikult pole Meslier, nagu me tema „Testamendist“ ja kirjadest näeme, seda kunagi teinud. Keegi Voltaire hindas Meslier'd, pole ta teda kunagi mõistnud. Ristiusu kritiseerimisega, mis Meslier'le oli ainult üks osaks setriaalset kritikat, oli Voltaire oma ülesande täitnud.⁴⁶ Vaatamata Voltairi küündimatuseli kiitavad tänapäeva spetriaalstid, kes Voltairi'i loomingut univad, tema teoste julgemail lehekülgedel Meslier' mõju.⁴⁷

Samuti käärpind ja moonutandid „Testamenti“ ka Holbach („Küree Meslier' tõelised mõtted“⁴⁸) ja Sylvain Maréchal⁴⁹ („Küree Meslier' katekismus“⁵⁰). Holbaachi töö ilmus esmakordselt 1772. aastal Amsterdamis ja ka Londonis. Teoses andis Holbach vaba ja ebajärjekindla kokkuvõtte Meslier' tööst, ava-

44 - Murve III (kommentaarid), lk. 431

45 - vt. Tõruseenuse, lk. 405 ff.

46 - Haar, lk. 39

47 - Tõruseenuse, Jean Murve, lk. 615

48 - Le Bon Sens du curé Meslier

49 - Maréchal (1750 - 1803) - prantsuse kirjanik ja kodanliku revolutsiooni aegne poliitikategelane. Võttis osa Babeufi liikumisest ja kirjutas viimase nõudmisel „Nõudsete manifesti“.

50 - Le catéchisme du curé Meslier

des „Testamendi“ olemuse.⁵¹ Erinevalt Voltaire'ist, kes kasutas ainult „Testamendi“ I peatükki, haarab ta kogu teose sisse.⁵² Ka Holbachi kirjalikku pöörandit jälgides leiame sealt Meslier' mõju.⁵³ Nagu Meslier, nii arvab ka Holbach, et kristlik moraal pole kooskõlas inimloomusega ja seetõttu kantamises kõlbmatu. Kuid samal ajal jäi Holbach Meslier'ist kaugelt maha. Ta seisis vahvast liiga kaugel ja liiga kõrgel. Ka Holbach oli arvamusel, et religioon käib käikäs tüvannia ja rõhumisega, kuid Meslier'el on ateism erinevalt temast revolutsioonilise purske vallandamise vahendiks ja vajalikuks tingimuseks uue ühiskondliku konna loomisel. Holbachi kriitika teavik on pööratud ühe seisuse – vaimulikkonna vastu. Uue ühiskonna loomisel loodab ta reformidile, ka pole ta kuningate vastane.

60 aastat enne revolutsiooni tõestas üksik külavaimulik revolutsioonilise pöörde vajalikkuse ja nõudis selle teostamist. 16 aastat enne revolutsiooni ei tundnud radikaalseim materialist Holbach sotsiaalseid küsimuste lahendamiseks teist teed peale ühiskutse eritamise vürstidele ja preestritele, et nad loobuksid religioonist ja jutlustaksid inimlikku moraali, mille järgi saaks maail-

51 - Haar, lk. 51

52 - Meuve III (kommentaariid), lk. 432

53 - Haar, lk. 62

na õiglaselt valitseda.

Kui 1789. aastal puhkes revolutsioon, mida Meslier ennustas peaaegu onimpõlve eest, ilmus teos, kus jälle figureerivad tema nimi ja mõtted. See oli Marchali teos, kes kasutas Meslier' religiooni-vastaseid argumente. Meslier' nimi on talle aetisti üldnimeks.⁵⁴ Nagu Meslier, nii peab ka tema religiooni peamiseks tõrjeks sotsiaalsest viletsusest vabanemise teel.⁵⁵ Tema mõjul tugevneb Marchalis ka revolutsiooni idee.⁵⁶ Kuid isegi Marchal, revolutsiooni antiivne tegelane, jäi Meslier' st maha ateismis ja sotsiaalse olukorra kriitikas.⁵⁷

Meslier on seega jäänud suuremaks oma järelkõijatest. Kui arvestada, et ta elas XVIII sajandi algul, mil kõige esirindlikumad mõtted olid veel ettevaatliku deismi seisukohal, kui sistemaatiline ateism oli haruldus, ja seda, et ta elas kaugel igasugustest kultuurikeskustest, siis tundub selline areng fenomenaalsetena.⁵⁸

Meslier maailmavaate kujunemise allikateks oli ideeline päevand, mille olid möödunud sajandid jätanud, ja teda ümbritsev elu. Tema eruditatsioon oli oma aja kohta küllaltki suur. Elukutsest

54 - Kyrupenko, lk. 163

55 - Kyrupenko, lk. 180 ff.

56 - Kyrupenko, lk. 176 ff.

58 - Maxob, lk. 204

tulenevalt tundis ta hästi Piiblit. Suhtumine sel-
lisse oli tal kahesuigune. Üldiselt luges ta seda raa-
matuks, mis on täis unalaid, kohati isegi kahju-
linke muinasjutte. Kuuld siit etnis ta ka tuge ja
tõestust oma mõtetele. Leidis ideid, mis sobisid te-
ma omadega või mida sai endale kasuks tõlgen-
dada, kasutab Meslier neid meelsasti oma väi-
dite kinnitamiseks. Eriti palju andis neid talle
Vana Testamendi lugemine. Meslier näib hästi
tundvat ka antiikkirjanikke ja mõtlejaid: Ovidi-
ust, Lucretiust, Cicerot. Ta on tuttav ka Hierony-
mose ja Augustinuse töödega.⁵⁹ Testamendis kasutab
ta veel Vergiliuse, Tacituse, Livinuse jt. töid, tihti
viitab ta Senecale ja Platonile.⁶⁰ Meslier tundis
ilmselt ka Katoliikliku liiga⁶¹ tegevust, talle olid
teada ka monarhomaahhide printsiibid.⁶²

Suurest autoritist kasutab Meslier kõige enam
Montaigne'i, kes tema jaoks on peaaegu kõigutama-
tu autoritett. Meslier'id mõjutas Montaigne'i skep-
tiline mõtteviis.⁶³ Teda huvitas eriti Montaigne'i
„Esseed“ II raamatu xvi peatükk, kus avalduvad
eriti selgesti Montaigne'i teened religiooni vastu
võitlemises ja tuleb erile tema progressiivne maa-

59 - Haan, lk. 24 j.

60 - Bonnus, Kõnnuõigus, lk. 20

61 - Katoliikliku liiga moodustati 1576. aastal. Ta
antati võitlusks hugenottide vastu.

62 - Bonnus, lk. 12

63 - Strauß, lk. 403

ilmavaade. Montaigne on veendunud, et mõistuse abil on religioosni võimatu selitada.⁶⁴ Ta eitab hinge suurematust, naerab välja väite, mille järgi maailm on loodud inimese jaoks ja inimene on selle eesmärk.⁶⁵ Montaigne näitab siin, et usk on kasulik valitsusele, et ususõdade jaoks on religioon vaid ettekäändeks, mitte mingil juhul poliitilise põhjuseks.⁶⁶ „Eesed“ teenivad Meslier'd ka paljude ajalooliste faktide allikana.

Tugevad sidemed seovad Meslier' vaateid kartesianismiga.⁶⁷ Meslier tegi küll Descartes'i dualismit sammude edasi, ületas selle ja süvendas ka religioosset kriitikat.⁶⁸ Oma ajastu tasemel vastavalt tugeldes ta ka Descartes'i filosoofia materialistlikke tendentsi.⁶⁹ Meslier on tuttav kahe suurema kartesiaani Féneloni ja Malebranche'i töödega. Féneloni teos „Telemachose seiklused“ on antiiksüžega töö, kuid selle taga võib mõista Louis XIV valitsuse kriitikat ja soovitatavate reformide projekti. Fénelon asub rinnakule monarhi võimu kurnitamise vastu, tema järgi peavad valitsema seadused, mitte inimesed. See teos andis Meslier'ile ka kommunistliku ideaalriigi mõtte.⁷⁰ Féneloni filo-

64 - M. MONTAIGNE, *Omnivore*, II, Mõckva - Dekuniprag 1958, lk. 571

65 - MONTAIGNE, lk. 236 j.

66 - MONTAIGNE, lk. 132

67 - Prantsuse filosoofi René Descartes'i (1596-1650. a.) järgi ta kolmanda õpetus. Kartesianism on XVIII saj. prantsuse kodanluse poolt ümber ning dualistlikus ideoloogias väljenduv, alles võjatav kahe ühenduse idealismi ja mehhanistlikus materialismi.

68 - DEJOPUR, lk. 120

69 - DEJOPUR, lk. 125

70 - HAAR, lk. 26 j.

soofiliste vaaditega Meslier ei nõustunud, ta ei tunnista jumala olemasolu. Féneloni teose isikliku exemplari servadele on Meslier teinud rea märkmeid, mis lausevad Meslier' mõtetesse pilku heita. Ta ründab Féneloni idealismi ja ekhitaab selle varemeile oma materialistliku maailmavaate.⁷¹ „Testamendis“ viitab ta mõnikord ka Malebranche'i tööle „Tõe strimine“.

Kuid Meslier ühtab karteriaanide ebajärjekindluse ja loob koos jumala olemasolu kritiseerimisega oma materialistliku õpetuse, mis on aluseks ateismile.

Naatamata baseodrateli elutingimustele on Meslier kasutanud oma kaasajaste teoseid. Ta on uurinud Fronte'i aegset publitsistikat, avatavasti tundis ta ka „Ojastatud Prantsusmaa ohkeid“ (1689-1690. a.), mis kajastas rahva vihtsust.⁷² Meslier tunneb veel La Boétie ja Labruyère⁷³ töid. Viimane neist näitas esmakordselt talupoegade kui valdajate klassi olemasolu.⁷⁴ Tihti viitab Meslier „Testamendis“ ka Philippe de Commines'i⁷⁵ teosele.

„Testament“ on niisiis seotud vaid Prantsusmaa

71 - Haas, lk. 27

72 - Topunkt, Lapoganne uetouu, lk. 213

73 - Labruyère (1645-1696. a.) on prantsuse kirjanik, on oma teosid andnud erinevate riisute illoomustunde.

74 - Strauss, lk. 194

75 - Ph. Commines (1447-1511. a.) - prantsuse poliitik, Louis XI vähenaid nõuandjaid. Sentraliseeritud kuningarõimuse pool-daja. Kirjutas oma memoarid 1484-1498. aastal kohta, need ilmunid 1524. aastal

ideelise pävandliga. Meslier ei tunne inglise ega itaalia utoopilise sotsialismi esindajaid (More, Campanella, Winstanley), inglise materialistliku filosoofiat (Bacon, Hobbes, Locke), Madalmaade ega Inglismaa revolutsiooni pävandeid.⁷⁶ Ta ei ole kasutanud ka Vairasse'i „Sevarambide ajalugu“ ega teisi utoopilisi romaane.⁷⁷ Huvitav on see fakt, et ta ei maini kordagi oma filosoofia otseselt eelkäijät Gassendit, kes andis oma tödes religioosse moraali ja religioosete elavämiste kriitika ning esitas atomistliku materialismi õpetuse. See on seda imelikum, et Gassendil oli palju järelkäijäid ja juba nende tötötu poleks ta tehtinud Meslier'le tundmatuks jäada.⁷⁸

Kuid mitte kirjandusest, vaid just elust tulib otsida Meslier' maailmavaate allikat. Raamatud, tritaadid näst, olid suurepävasteks vahenditeks tema veendumuste kinnitamisel.

Prantsusmaa ajalugu xvii ja xviii sajandil on feodaalse korra lagunemise ja kapitalistlike suhete tekkimise ajalugu. Majanduse aluses jäi feodaalne erand morale, poliitiline võim oli aadli ja

76 - Топушев, Записки некоего, лк. 213

77 - Бонен, Коммунизм, лк. 28

78 - Бонен, Ореку, лк. 100

vaimulikkonna käes. Feodaal- absolutistlik riik jäi xviii ja xviii sajandil feodaalide klassi valitsemisaparaadiks. Prantsuse absolutism kannas, toetudes aadlikonna ja tähtsava kodanluse võistlusele. Kuuld see ei taastanud feodaalses jäänud riigil toetamast kodanlust tema varasel arenguastmel. Aadlikond kui klass ei näinud ei xvi sajandil ega ka veel xvii sajandil kodanluses oma vaenlast ja tulvast võitjat. Pealegi võitis aadlikond ja tema riik ka majanduse arengust, mida antud etapil soodustasid kapitalistlikud elemendid.⁷⁹

Põhiliselt oli Prantsusmaa veel feodaalne riik, kapitalistlikud suhted arenesid peamiselt linnades ja kaugeltki mitte kõikides.⁸⁰ Juba alates xvi sajandist hakkasid Prantsusmaal ilmuma kapitalistliku tööstuse alged, alguses erinevad need deentraliseeritud manufaktuuride, hiljem tsentraliseeritud manufaktuuride näol. Hakkas kujunema kodanlus ja elproletariat.⁸¹ Kuuld manufaktuur ei saanud tähendada kapitalismi võitu tööstuses, privilegieritud manufaktuurid ja monopolistlikud kompaniid olid ainult fassaadid, mis varjas xvii

79 - С. Д. Каковский, Проблемы абсолютизма в Западной Европе (вспомогательные материалы к исследованию), "Из истории средневековой Европы (X - XVII вв.)", Ученые труды Московского Императорского университета 1957, кн. 15

80 - Топушнев, Рабочие востановки, кн. 31

81 - А. Б. Соуменков, Очерки по истории Франции XVII - XIX вв., Москва 1958, кн. 8

sajandi Prantsusmaa majanduselu tõelist pilti. Tegelikult ei omanud tööstis kapitalistliku arengu võimaldamises kõige tähtsamat - siseturgu. Suured manufaktuurid olid veel ise poolfodaalse iseloomuga.⁸² Talupoegade majapidamine oli oma iseloomult veel naturaalne. Primitiivse puuinventari maa harimises valmistas talupoeg ise, ta viietas kodukoostud riidesse ja kandis omatehtud puukingi.⁸³

Keskseks objektiks, millele on pööratud „Testamendi“ avaldatud kriitika, on fodaalse kübale iseloomulikud suhted. Küla viltsus ja kannatused on tema teose fooniks. Tema mõtted on selged ja lihtsad, kuskil ei näe me kahtlusi ja kõikumisi. Kõik see annab tunnistust, et need mõtted on tal kujunenud elutingimuste mõjul ammu enne „Testamendi“ kirjutamist.⁸⁴ Mahajäänud Champagne'is säilivad kõik fodaalsed iseloomulikud jooned eriti kindlalt. Siin kehtis pärisorjus ja kuni revolutsioonini olid jõus mujal harvaesinevad kohustused. Talupojad olid siin vaesemad kui mujal.⁸⁵ Meslier nägi talupoegade viltsust ja rahulolematust. Peetõttu pole tema „Testament“ lihtsalt filosoofilise traktaat, pole tema vaadete

82 - Топушкар, Рапогнове боестанис, lk. 32

83 - Борнелан, lk. 12

84 - Борнел, Орепан, lk. 105

85 - Борнел, lk. 9

lihtne edasiandmine maailma, jumala ja looduse kohta. Ta on läbi imbenenud kibedast sõtsiaalset protestist.⁸⁶

Aeg, mil Muslim oma tööd kirjutas, oli üheks raskemas perioodis Prantsusmaa talurahva ajaloos.⁸⁷ XVII sajandi keskpaigas oli prantsuse küla vabanenud fodaalselt päisõjusest. Talupoegade põhimõte oli vaba, kuid ainult isiklikult vaba. Ta sõltus senjõõrist väljendus selles, et talupoeg tasus senjõõrile maa kasutamise eest ja allus fodaalsele jurisdiktsioonile. Erandiks olid mõned Põhja- ja Ida-Prantsusmaa provintid, kus säilis veel mõnede talupoegade isiklik sõltuvus.⁸⁸

Maa kuulus senjõõrile, talupoeg valdas seda kas pärimisõiguse alusel või rentnikuna. Tseniiv (pärandatar maa) kuulus talupoja perekonnale põlvest põlve, kui ta tasus maa - hinnuse - maa valdamise eest. Tsenistäär tasus senjõõrile kas tootavaal- või vaharendi kaudu. Mõnes maakonnas maani talupoeg maa eest peale hinnuse veel osaga viljasaagist.⁸⁹

Rendimaa kasutamise aeg määrati kindlaks rendilepingu tegemisel. Alates XVII sajandist muu-

86 - Maxob, lk. 205

87 - Bonnin, Paybutue, lk. 275

88 - Poumencan, lk. 9

89 - Poumencan, lk. 10 ff.

tus rentnike arv tsennitäänidega võneldis suuremas. Rahalis-kaubaliste suhete kasvuga käis kaasas lühiajalise vaharendi elistamine⁹⁰. Rendi valitsevaks vormiks oli siiski pooliterarent, mis oli parimaks garantiiks raha väärtuse kõikumise vastu.⁹¹ Rentnik maksis peale rendimaksu senjööbile veel teisi fodaalseid maksu, sestõttu olid nad tsennitäänidest raskemas olukorras. Rentnikud olid muutumas palgatöelisteks.⁹²

Majanduslikust vaatepunktist võib Prantsusmaa talupoja mitmesuguseid kohustusi x^{vii} - x^{viii} sajandil näidata kui ühtset fodaalrendi kogumani. See jagunes neljaks lobarõrdeks osaks: senjööalrendiks, kirikurendiks, riigile maustavaks rendiks ja rendiks liigvasurõtjatele.⁹³ Rendi kogumani jaotamine nende nelja putendendi vahel oli pingeline võitluse objektiks.

Kapitalistlike suhete tungimine külla toimus nii fashide asutamise kui ka liigvasurõtliku kapitali näol. Ühine moodus oli selle ajale välloomlikkus. Külas leidis detsentraliseeritud manufaktuure, kus töötarid talupojad sellis, et saada raha fodaalsete maksude maksmiseks. Talupojad olid

90 - Понинская, стр. 10

91 - М. Брок, Характерные черты французской аграрной истории, Москва, 1957, стр. 202

92 - Понинская, стр. 10

93 - Понинская, стр. 11

manifaktuurist täielikult sõltuvad, manifaktuuri emanerust sõltus kauba valmimise tähtaeg, kvaliteet ja hind.⁹⁴ Allikad kõnelevad otseselt ettevõtjate ja tööliste olemasolust kübas, kuid areng kapitalismi poole püüdnud XVII sajandi lõpul.

XVIII sajandi algul elas küla üle nügava kriisi.⁹⁵

Üks küla heasle tunnistajatest on elanike arvu kasv. XVII sajandi lõpul aga vähenes kõikide Prantsusmaa provintside elanike arv.⁹⁶

Väliselt hiilgav Louis XIV valitus (1661-1715.a.) oli rahvale kõige raskevõimne perioodiks. Louis XIV lõpetatud sõjad, mis toimunud ülemvõimne pärast Euroopas, merelise võimsuse ja kolooniate pärast, vastand õunonna ja kaubandusega tegelevate ringkondade huvidele. Oma valitsemise ajast pidas Louis XIV 32 aastat sõdu, mis viisid rahva rüüstamiseni.⁹⁷ Valitsemise poliitikalas toodi ohvriks küla. Suur osa tööväime- liseist elanikkonnast võeti rekrutiks, talupoegadelt võeti maa- ja sõjalisteks otstarveteks.⁹⁸ Sõjad viisid paljud maakonnad tühjenemiseni (Burgundia, Lotring). Maad kasvavad võsa, piirid põldude vahel kadunud, kõikjal võis näha tühjakas jäävunud talunid. Talupojad lõksid tagasi algelise majapidam-

94 - Борункая, lk. 13

95 - Борун, Утопия, lk. 189

96 - Борун, Оупун, lk. 101

97 - А.Д. Модункая, Д.И. Прускев, М.Х. Кызьмен, Оупун Утопия Франсуу, Ленинград 1957, lk. 141

98 - Борун, Утопия, lk. 189

mise juurde, paljud elatusid jahist ja kalapüü-
gist.⁹⁹ Talupoegade olukord halvenes, riigimaksu-
de rasvus rõhus neid üha enam. Põjad nõudsid
suuri kulutusi, talupoegadel aga ei olnud mille-
gagi mausta. Riigikassa oli 1700. aastal rasvus elu-
korras, riisetulenuid oli ainult 68 miljonit livre'it,
väljaminekuid - 116 miljonit livre'it.¹⁰⁰ Talupoega-
delt nõuti riigimaksude maksmist, kuid samal
ajal lasusid neil endiselt vanad kohustused sen-
jõuri vastu. Need ei olnud hävitatud ega ka uu-
gendatud.¹⁰¹

XVII sajandil kannas maksukoorem talumatult
suureks. Kapitalistlikele suhetele ei jätkunud
enam ruumi külas, kus kõik oli riigi poolt välja-
pressitud. Inimesed, kes varem olid oma kapitali
maale paigutanud, kas laostunud või elistanud
kapitali mahutamist kindlamat riisetulenuid and-
vaise kohtadesse.¹⁰² Absolutism, tahtes võtta võima-
likult palju, võttis elanikkonnalt ostuvõime, hävitas
riikuru.¹⁰³

Ka kuningas komisarid märkasid 1687. aastal
talurahva üldist vaesumist. Talupoegadel puudus
ogasugune inventar, lagunenud elamuid ei ehita-

99 - Буок, lk. 172

100 - Поушеканд, lk. 48

101 - Буок, lk. 190

102 - Борун, Орепен, lk. 103

103 - Попунит, Капогуре боежанне, lk. 459

tud enam ühis juu.¹⁰⁴ Suur osa talupoegi suri nälga ja haigustesse. Et nõudmine töökäti järel linnas oli veel väiksem kui pakkumine, muutuvad talupojad kerjasteks ja hulkuriteks. Tihti toituvad talupojad ainult mustast leivast või keetud sõnajalgajuni ja söid neid jahuputru segatuna. Liha taritas talupoeg mitte saagedamini kui kolm korda aastas. Ainsaks viituseks oli tal see, mida ta parajasti seljas kandis ja seegi oli vilets. Kärmise pöörduse tulemusena oli elanikkonna füüsilise ja vaimse väljasnemine.¹⁰⁵ Teravaks kontrastiks sellele oli uskumatu luksus Pariisi kuningakojas ja õukonna aristokraatlikus ringkonnas. Sellal ehitati ka Versailles' lossi.¹⁰⁶ Loss läis aigikassale maha 150 miljonit livre'it vaatamata sellele, et tööstele töö eest peaaegu ei makstud. Suure enamuse ehitajatest moodustasid talupojad, kes tegid seda teostuse taitmises, osa ehitajatest olid teenistuskohuseid täitvad soldatid.¹⁰⁷

Stiikilised mässud, mis mitmekümnete aastate jooksul ulnerid ajale, mil Meslier elas, andsid tunnistust sellest, et rahvas ei pea enam neid rõhuvaid riigivõimude oigeks. Nad nõuvad väljapääsu kollektiivses vastupanus.

104 - Борнун, Коммунизму, lk. 20

105 - Борнун, Орепен, lk. 102 jj.

106 - Мобрунская, Трускев, Кизьбуун, lk. 111

107 - Борнунская, lk. 32

Prantsuse rahval on vanad revolutsioonilised traditsioonid. Juba XIII sajandil toimusid linnapelebeide rahutused. Need peamiselt jõuks on neis võitlustes olnud talupojad. XV ja XVI sajandil toimus rida kuninga ja õukonna vastu suunatud ühistõuse, mäluväärseid on 1594-1596. aastate rahutused.¹⁰⁸ XVII sajandil rahutused ei lakanud, 1616-1618. aastatel toimusid uued tõised rahutused, kuid need olid alles uue läheneva tormi teatajad. Tõeline ühistõusude laine algab 1623-1624. aastal ja jätkub järgneva kahekümne aasta vältel.¹⁰⁹ Eriti raske oli rahva olukord kolmekümneaastase sõja ajal (1618-1648. a.) Suured talurahva ühistõusud puhkesid reas Kagu-Prantsusmaal protestides 1636-1637. aastail.¹¹⁰ Kõik need ühistõusud olid tingitud üle jõu käivatest maksudest ja äärmisest vihatusest.

1639. aastal toimus Normandias suur talupoegade ühistõus, mille juhiks oli Jean Paljasjalgne.¹¹¹ Ühistõus sai nimeks „Paljasjalgnete“ ühistõus. Siin langevad ühte nii linnapelebeide kui ka talupoegade rahutused. Ühistõus puhkes maksude sisseadmisest vastu 1639. aasta suvel ühes Alam-Normandia linnas ja kandus kiiresti üle ka teistesse. Olulist osa etendas talurahva toetus.

108 - DeTouren, lk. 118

109 - Topunkt, Hapogvine boeetanus, lk. 36

110 - lähemalt vt. Topunkt, Hapogvine boeetanus, lk. 40-49

111 - lähemalt vt. Topunkt, Hapogvine boeetanus, lk. 325-425

1643-1645. aastal tõuseb lõuna-Prantsusmaal
suur rahutuste laine.¹¹²

1648. aastal algas Fronde'i liikumine, millest olid
haavatud ka talupojad. Kui Fronde oleks arene-
nud kodanlik-demokraatlikuks revolutsiooniks
ja oleks päevakorda tõstnud võitluse feodaalse
kohustuste vastu, oleks talupojad võidelnud selle
liinis.¹¹³ Kuid parlament kapituleerus momendil,
mil rahvaliidumine oli valmis absoluutismi kõrval-
dama.¹¹⁴ „Printsiide Fronde“ (1650-1653. a.) süütas ple-
beide ühistõusud linnades, kuid lüümas talu-
pöegade ühistõusud ja viis ellu laialdased repres-
sioonid Prantsusmaal üldiselt. Revolutsiooni sünni
ennitamiseks langetati kübadele verine terror. Paljus-
kannatanud prantsuse talupoja elus pole verisemat
ja õudsemat aega kui see „sõjaseis“ nagu Fronde'i
nimetatati. Faktiliselt oli see terror, ohjeldamatu ar-
veteiendamine talupoegade kallal. Talupojad võit-
lenid nii frondööride kui ka kuninga partei vastu,
keda juhtis Mazarini.¹¹⁵

Kuigi kõik ühistõusud olid maha surutud, ei vai-
bunud rahutuste hoog. 1662. aastal puhkes ühistõus
Boulonnais' provintsis, ühistõus on tuntud „kehvikute
sõja“ nime all. 1662. aasta oli olnud nälgiaasta, mis-

112- Модункас, Трускев, Купемен, lk. 108

113- Топушкев, Напогуне боевание, lk. 123

114- Топушкев, Напогуне боевание, lk. 580

115- Топушкев, Напогуне боевание, lk. 585

ki viidi sisse uus maa vägede ülalpidamiseks. Selle vastu puhkenud ülestõus suruti maha. 1664-1665. aasta sügiseni toimunud rahutused Gas-cogne'i provintis, mis sai juhi järgi nimetuse „Quédegest“. Talupojad võitlesid rüüvelidava soolamanna vastu, mägedes kestis partisanisõda mitu kuld. Rahutud olid talupojad ka Roussillon'is ja Languedoc'i provintsis 1670. aastal. 1675. aastal tõusid talupojad ühis Bretagne'is, ülestõusuga ühinesid ka linnaplebeid. Loodud armeed otsustasid asus võtta lebalpes. Rahvas nõudis peamiste fodaalsete kohustuste kaotamist. Kohalikud võimud pidanud seni ülestõusnutega läbi-vaikimise kuni sõjaväeosad saabusid.¹¹⁶

Ülestõusudele vastati maaude suurendamisega, mis viisid enamjorda uute rahutusteni. Võitluse kõrgpunktiks oli 1702 - 1705. aastal puhkenud kamisaride ülestõus, mis lühiajaliste mõnadenega kestis faktiliselt kuni Meslier' surmani.¹¹⁷

Kas Meslier teadis neist rahutustest või mitte, pole niivõrd oluline. Tähtis on see, et ta tundis rahva meelest, mis kõigis neis rahutustes ilmus, ja mõistis nende revolutsioonilisust. 1680. aastal puhkesid rahutused ka Champagne'is.¹¹⁸ Sel ajal oli Meslier juba 16-aastane nooruk. Või-

116 - Поневкал, кн. 14 ж.

117 - Топукал, Near Луве, кн. 579

118 - Топукал, Шампogne иетон, кн. 218

malis, et ta võttis neist ka inklikult osa, kuigi selle kohta pole säilinud ühtki märkust. Igal juhul oli ta selle pealtvärgijaks

Meslier' eluajal halvenes maa majanduslik ja finantsiline olukord tunduvalt. Väljakuunatud talupõseg ei suutnud tasuda aadlike tehtud võlgu, 147 miljonist livre'ist oli 1715. aastal kogitud vähem kui 69 miljonit.¹¹⁹

Talurahva rahutused, mis väljakuunatamatu olukorra tõttu puhkesid, olus 1754. aastal viinud revolutsioonini.¹²⁰ Kogu XVIII sajandit võib nimetada revolutsiooni ettevalmistamise ajaks, enne 1789. aasta revolutsiooni oli ühiskond kaks korda revolutsiooni äärel - 1754. aastal ja 1771. aastal.¹²¹

Kõik mainitud suuremad ühistõusud olid Prantsusmaa talupõsegade ja linnaplibeidi meelsuse näitajaks. Nende stühilene protest fedaal-absolutistliku konna vastu sisaldas endas kolme ideed, mida oli tarvis üldistada, et anda tal- le maailmavaate kuju. Need ideed olid: võit- lus varandusliku ebavõrdsuse vastu, rahvariis- tõuse võidu idee ning ateism ja materialism.

Talurahvas võitles selle eest, et saada tagasi!

119 - Fourcneau, lk. 54

120 - Dedopien, lk. 127

121 - P. Ponsier, Obusenie odusitbennoi uranu bo Fran- siii bo XVIII veku 1715-1789 v., S. - Peterburg. 1902, lk. XI ff.

kunagi neile kuulunud maa. Hokeepõrgetes valit-
sua klassiga vähenes nende kuulikus ja aland-
likkus. Kuigi loosungid „Elaagu kuningas ilma
maksudita!“ olid veel tavalised, kohtame mär-
kusi ka kuninga arvel. Tekkivad valitsuse uu-
tamise ja talurahva võimu kehtestamise ideed.¹²²
Lühiajaline edu, mida rahvas saavutas, suuren-
das võidulootusi.

Ilirik arus sellis võitluses kuninga ja fedaali-
de poolt, seetõttu suunavad talupojad ulvaka
kiriku vastu. Ühistõusude ajal tuli vihatud vai-
mulikel tihti oma tegude eest eluga maksata.¹²³
Viiskamisest rõhujate vastu tekkivad uskumatuse
alged, antireligioossed mõtted. Varem toimuvad
talupoegade väljavastumised „tõelise usu“ kait-
mise nildi all, kamissaride ühistõusud kohtame
veel revolutsioonilise hugenotlise viimaseid el-
mente. Järgnevad talurahvaliikumised toimuvad
juba ilma sellise ideoloogilise õigustusega. Usk,
mis kaitseb rõhumist, kaotas oma mõju.¹²⁴

Fedaalse rõhumise eitamine rahva poolt lõi
aluse religiooni eitamiseks, ateismiks. Ning kel-
lel veel kui mitte prestrile, kes oli võitnud
oma koguduse usalduse, olid teada kõik talu-

122 - Топунев, Филология учени, lk. 224

123 - Топунев, Филология учени, lk. 223

124 - Топунев, Как было, lk. 607 ff.

peegade mõtted ja tunded. Alamvaimulikkonna olukord oli raske, nad elasid viletsast ~~sisstule-~~kust ja nende huvid olid lähedased rahva omadele. Nende hulgast võisus palju 1789. aasta revolutsiooni võitlejaid.¹²⁵ Käsitledes alamvaimulike osa keskaja rahvalikumistes, kirjutab Fr. Engels teoses „Talupoegade sõda Saksamaal“: „Neile kui tulnukaile linnakonna või plebsi hulgast olid küllalt lähedased massi elutingimused ja seepärast, vaatamata oma vaimulike seisusele, jagasid nad linnarühmade ja plebide meelehinnod. Osavõtt tolle aja liikumistest ... oli neile võltsiks reeglis. Nende vidadest pärinesid liikumise teoretikud ja ideoloogid...“¹²⁶ Sama võib öelda ka Meslier' kohta. Tema amet, elukoht ja selge pilk lubasid tal anda kõige esindlikuma ideoloogia antud sajandil.

Meslier' l tarvitus vaid teha kokkuvõte, ühendada rahvahulkaides liikuvad ähmased ideed ühtseks süsteemiks – utoopiliseks sotsialismiks. Meslier' „Testament“ ongi oma olemuselt nende ideede ja mõtete ühiskirjutus, mis XVII ja XVIII sajandi rahvaülestõusude ajal rahva seas liikusid. Tema teos on üks vähestest juhustest kir-

125 - Поручкал, lk. 21

126 - Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, К. Маркс
и Ф. Энгельс, Социализм, т. VII, lk. 352

janduses, kus formuleeritakse ja antakse nii tu-
levatele põlvedele edasi kübarkehvitu püüdlused.¹²⁷
Võib öelda, et Meslier kajastab „Testamendis“ suurt
rahvamerd, mis on rahutu kuni põhjani.

Feodaalne reaktsioon ja maasude tohutu kann-
ontunud üle jõu käivaks kandamiks prantsuse kü-
lale. Majanduslik kriis 1787-1789. aastal mängis
tohutut osa revolutsioonilise situatsiooni kujune-
misel, mis talupojad selle viiltsuse ääveni, mil
vajatusel, vaikne rahulolematuus kujuneb avalik-
kuseks protestiks.¹²⁸

127 - Борин, Истории, lk. 205

128 - А.В. Аго, Крестьянские восстания в канале Фран-
цузской революции, в 1789 г. „Из истории одиссейских гоу-
релний и междоусобицных отношений“, Москва 1957, lk. 149

Katoliku kiriku kriitika ja ateism Meslier' juures

Prantsuse absolutism eksisteris tihedas seoses katoliku kirikuga. Heskkel kohal on „Fundamentals“ katoliku kiriku ja tema poolt lentatava usu kriitika. Rinnates kirikut, üindab Meslier ühtlasi valitsevat korda, õonestab Bourbonide dünastia alust. Religiooni ja valitseva korra suhte kohta ütleb Karl Marx järgmist: „Religiooni kriitika on järelikult eos selle hävdaoru kriitika, mille pühapaisteks on religioon.“¹

Meslier kinnitab, et rahva viltsuse allikaks on riigi ja kiriku liit. Kuigi võib tunduda, et usu ei või heas kiita kanni ning ebaõiglast tšranniat ja et poliitika peaks paljastama religiooni valilikuse, pole see ometi nii. Meslier näitab, et need kaks lavad ja tugutsevad känkäes nagu „... kaks

¹-K. Marx, Hegeli õigusefilosoofia kriitikast. Sissejuhatus, K. Marx ja F. Engels, „Religioonist“, Tallinn 1963, lk. 32

tasuvarast, kes kaitsvad ja toetavad teineteist.² Kõik raskused maal on tingitud sõtsiaalselt ebavõrdsusest. Ühed tahavad valitseda, teised tahavad omada pühaku kuulsust,³ rahvas peab kannatama selle all. Rahva kuulekusis heidmises kasutatakse jõudu ja vägivalda. Kuid sellist üksi ei piisa, riik peab appi võtma veel osava petise - kiriku. Meslier ühineb „Testamendis“ Richelieu arvamusega, et valitsejad ei näita milliski üles sellist järjekindlust, kui oma tegurid õigustavate ettekäändete otsimises. Et religioon avaldab rahvale kõige suuremat mõju, katavad nad oma kavatsusi tihti religioossete ettekäändetega.⁴ Mõned valitsejad jõuavad oma võimuihas nii kaugele, et kinnitavad end jumaliku päritoluga olevaks või jumala poolt määratud valitsejaks.⁵ Kogu selle pettuse juures võivad nad kirikult toetust leida. Piisnik kaitsel, kiidab heaks ja peab seaduslikuks tiranniat, peab loomulikuks valitsejate kunitegusid. Vaimulikud kinnitavad, et tsaarid ja vürstid on valitsema seatud jumala enese poolt ja et neile tuleb kõiges alistuda. Kes tõuseb valitseja vastu, see rikub jumala poolt loodud korda ja tõmbab endale peale igavese hukkamõistu.⁶

2 - Merve I, lk. 67

3 - Merve I, lk. 59

4 - Merve I, lk. 90, (Richelieu tööd pole märgitud)

5 - Merve I, lk. 92 ff.

6 - Merve II, lk. 277

Religiooni on juba tema tekkimisest alates kasutatud saduste pealesurumises rahvale. Selle tõestamiseks võib ta ühte raamatut⁷ kasutada rea näiteid ajaloost. Ta jutustab näiteks legendaarsest Rooma valitsejast Numa Pompiliusist ja väejuhust Quintus Sutoriusest, kes usku kasutasid oma huvideks.⁸ Usku on kasutanud kõik valitsejad ja kirik on olnud nendega ühel nõul.

Igasuguste vahenditega püüab kirik säilitada rahva kuulekust. Ta hirmutab inimesi põrgutulega ja meelitab paradisiiga. Hirm ja lootus sunnivad rahvast munisemata tööd tegema, nautudena oma viimase vara ära andma ja rõhujaid kui vendi armastama. Religioon kuulutab pühaks espluataatorlike konna kui jumala poolt kättestatu ja seepärast igavest ning vääramatut. Religioon sunnib rõhutatud rahvahulkade protesti ja meelpeha, püüab neid siendada passivsusst ja alistumist oma saatusle, leppimist ja kannatust maies elus, rahustades neid taevase saadava tasuga. Selliga tõmbab religioon neid emale võitlusist rõhujate vastu. Seda mõistab ka Iisliier ja seepärast näeb ta usus takistust paremale korrale ülemi-

⁷ L'Espion du grand Seigneur dans les cours des princes chrétiens, etc.....
1684-1686. XVIII saj. anti sõda raamatut kordumalt välja

⁸ - vt. Iluue I, lk. 87 jj.

neku.

Selle eest, et vaimulikud sunnivad rahvast ne-
duste ja igaveste kannatustega ähvardades riigi
valitsejale kui jumala poolt saaditud võimule
alluma, hoolditavad valitsejad vaimulike hea käe-
käigu eest. Kirikule jagatakse maid, hoolditak-
se nende nimetulekute suurendamiseks eest jne.⁹ Mes-
lier väidab, et sejuurus enamik vaimulikke ise ei
usu ja nauavad isegi rahva naiivsuse üle. Ta toob
kes näiteid ajaloost, nimetades selliseid nimesid
nagu paavst Julius III (1550-1555) ja paavst Beni-
fatius VIII (1294-1303.a.) Viimane olevat küüdnud
oma sõprade es, et muinasjutuga Jeesus Kristusist
on nad rahvalt väga palju välja pressinud.¹⁰

Vahed ja rahva petmine usuga on valitsejatele ja
vaimulikele kullaauguks, külluse saavaks. See või-
maldab neil luksuslikult elada ja lõbutseda
sel ajal kui õnnetu, usust pimestatud rahvas nuri-
nemata oma koormat kannab ja end palvetega lohut-
tab, mida nagunii keegi ei kuule. „Ah, kallid sõb-
rad“, ütleb Meslier „kui te teaksite nende muinas-
juttude mõttetust ja rumalust, milliga teid reli-
giooni nime all toiditakse...“¹¹

Meslier' jaoks pole usu midagi jumala poolt

9 - Meslier I, lk. 67

10 - Meslier I, lk. 74

11 - Meslier I, lk. 70

antut. Ja kuulutab: „Niisiis, teadke, mu sõbrad, et igasugune kultus ja jumalate kummardamine on eksimine... , et kõik seadused ja käsud, mis on antud jumala ja jumalate nimel ning võimuga, pole midagi muud kui inimise väljamõeldis...”¹² Ja mitte üksnes katoliku usk, vaid kõik usundid on illusoorid, naeruväärsed rumalad ja valid oma dogmade ja seadustega.¹³ Kõik pörgu kannatused ja paradüümi võlud on välja mõeldud poliitike poolt, sest kuningate vägivald oli tavalis seaduslikuks kuulutatud. Et tekkäändel, et maapealse raske elu eest pöhib rahvas taevast igavese paradüümi, kasutavad vaimulikud ise maapealseid hüvenid.¹⁴ Meslier näitab, et Piibel ei venab neid selles, et surmud ei oota enam mingeid austusi, nad ei tunnetata enam midagi, kõik on nende jaoks lõppenud. Kuidas saab siis veel olla salpoolsit elu?¹⁵ Paljastades religiooni petturi võrdleb Meslier vaimulikke soolapuhjatiga, kes rahva lihtsamusest ja pimedusest kasutades neile ravimite nime all kahjulikke aineid annavad. Meslier avab, et selliseid pettised, nagu vaimulikud on, peab ka kaastama linnast või külast väljakihutamisega.¹⁶

12 - Menne I, lk. 82

13 - Menne I, lk. 68

14 - Menne I, lk. 62

15 - Menne III, lk. 38 jf.

16 - Menne I, lk. 72

Kirikuu õpetuseli sellest, et tuleb armastada oma vaenlast, teha talle head ja et künjale ei tohi künjaga vastu hakata jne. väigib vastu juha loodusõigus. On normaalne, et iga inimene võitleb vaenlase vastu, kaitses end kallaltungi konal, vihkab halba ja ebaõiglust. Kirik on loonud selle õpetuse õigluse kaostamiseks, vastu ja nõrkade rõhumiseks. Vägivallale antakse siin vabad käed, ühtedel on õigus teistele kallale tungida ja teha nendega kõik oma soovi kohaselt.¹⁷ Kui ristiusu kannatab ja kiidab heaks seda määratlusmuut ja hämmastavat ebarõrdsust inimiste keskel, ei saa ta olla jumala poolt antud usk.¹⁸ Jumala headus ja tarkus, mis olvad loonud kõik asjad maailma õigus korras, ei lubas kuritegevusel seda korda hävitada, ei lubas kuritegevusel inimiste keskel.¹⁹ Kuidas võib jumalat heaks rians nimetada, kui ta jätab oma lapsed, s.o. kogu maailma, juhuse hoolus, kui ta loseb oma lastel muutuda paheliseks, künjades, kui ta lastel neil vaevelda haiguste ja jõutuse käis. Tä võrdleb jumalat antiiga, kes võiks inimesed terveks ravida, aga lastel neil surra.²⁰

Seetõttu väidab Meslier, et ristiusu on kõige

17 - Meuse II, lk. 149 ff.

18 - Meuse II, lk. 167 ff.

19 - Meuse III, lk. 11

20 - Meuse III, lk. 18 ff.

naeruäärsen ja rumalau oma peamistes punktides ja dogmades, mis on vasturääkivad loodusele ning tervele mõistusele.²¹ Ta ei pea ristiusku paganate ebajumalakummardamisest paremaks. Vahe on ainult sellis, et kristlased kummardavad oma jumalad veini ja leivas, paganad puus, kivis jne.²²

Uus tekke sob Meelien ekspluataatorlike ühiskonnaga, kus üks püüab rõhuda teist. Usundid tekivad siis, kui inimesed kasutavad jumala nime ja autoriteeti nende poolt välja mõeldud seaduste rakendamiseks.²³ Igasugune usk on vahend, mille abil „... riisuvad teid vürstid ja selle maailma tugevad ... laostavad ja türanniseerivad teid valitsemise ettekaändel...“²⁴

Religiooni levikut soodustab tema arvates kaas arjashu. Õriteus on veel küllalt neid, kes alati on valmis kõik valitsejate sammud heaks kiitma,²⁵ teiseks põhjuseks on harimatus. Harimatud ja rumalad inimesed alituvad ruttu pettusele, on valmis võtma halba heana, kui see on vaid nooruse katmise mähitud.²⁶ Uus levikut soodustab veel uudishimu, millega lühtrahvas kuu-

21 - Meelie I, lk. 370 ff.

22 - Meelie II, lk. 60

23 - Meelie I, lk. 85

24 - Meelie III, lk. 350

25 - Meelie I, lk. 109

26 - Meelie I, lk. 276 ff.

lab meinasjutte ebatavalistest ja imetashitest juhtumustest. Meslier kimitab, et inimesed ei usu midagi nii meelsasti kui seda, millest nad midagi ei tea.²⁷ Religiooni säilimise põhjuseks peab Meslier haujumust. Belavamustel on suur mõju inimestele. Nad pimestavad rahvast sel määral, et viimaks usutakse kõige võimatumaid asju.²⁸

Uskuda, et usk on jumala poolt antud, on mõttetu. Kõikide usundite jumalik päritolu on võimatu, sest nad räägivad üksteisele vastu. See näitab, et nad pole pärit ühest allikast. Oles võimalik ainult üks jumalast antud usk, kuid milline on see õige, seda ei suuda tõestada ükski usklik.²⁹

Meslier lubab nõudete ja kinnituste varal lugetajaid veenda selles, et religioon on inimese väljamõeldis. Ta seab ülesandeks tõestada oma kogudusele nende usu valelikkus, et nad veenduksid ka ülejäänud usundite valelikkuses.³⁰ Ta toob välja neli põhialust, millele toetudes kristlased oma religiooni ainuõiguse ja tõuses peavad. Need alused on: 1) selle usu puhtus ja puhalikkus, mis mõistvat hukka kõik pahed ja taruvad kõik vooresed. Igaüks usk võivat tulla vaid ülihalt

27 - Meslier I, lk. 110

28 - Meslier II, lk. 62

29 - Meslier I, lk. 85

30 - Meslier I, lk. 117

ililitargalt olevalt ;

2) nende pühadus ja enamasti puudumatus, kes erimustena selle usu vastu võtjad ning oma elu hinnaga levitanid. On võimatu, et nii palju tarku ja haritud mehi oleks langenud usutuse ohvriks ;

3) põhvete ja oraaklite ennustused, mis on tehtud ei aegadel ja kõnelevald usu kasuks ;

4) avrukad imed.³¹

Meslier tõestab, et pole ühtegi usundit, mis ei väidaks, et ta on ainus piha ja tõene õpetus. Igal neist on olnud oma kaitsjaid, kes on surunud oma õpetuse eest, on olnud ennustajaid ja oraakleid. Üheski nimetatud alustest ei tõsta kristiusku kõrgemale teistest. Imeid on tehtud ka paganavaimu puhul ja paljud neist ei erine piibli omadest.³² Imede mõistmises ei ole Meslier tingimused, mis peavad aitama eraldada tõe valist :

1) selgitada, kas need on tõesti juhtunud autorid, keda selles peetakse ;

2) kui ja, siis kas need on ausad, targad, haritud, usaldusväärsed ning erapoolitud ;

3) kas neil on teada kõik sündmuselga seoses olevad asjaolud. Prunigib vaid mitte mängata

31 - Meslier I, lk. 125 ff.

32 - Meslier I, lk. 133 ff.

ühte sülg või lisada uus sülg, kui asi paristab hoopis teises valguses;

4) kas erilised tekstid pole hiljem muudetud.³³ Piibli imed ei vasta neile tingimustele, ses suhtes ei rahulda teda ka uus Testament. Meslier on veerivalt avastanud kõik vastuväärakivused ja kõrvalaldumised uues Testamendis, mille ateistlik kriitika on hiljem siile tõstnud.³⁴ Meslier leiab, et kõik nende kaamatute juures kõneleb sellist, et nende koostajad olid rumalad ja harimatud inimesed. Sihakiriya on ka hiljem parandatud ja võltoitud, tema teksti on kõrbitud ja on tehtud liandusi.³⁵

Meslier viis piibli kriitika läbi ratsionalistlikult. See baseerus kõigutamabile usule mõistuse jõusse, mis peab päästma inimesed religioonist tingitud eksitusest ning panema inimesed loomupärrast elu elama.³⁶

Varakristlusest peab Meslier fanatismis.³⁷ Samal ajal mõistab ta positivist selles, sest varakristlus püstitas künimuse inimete vennlusest ja varade ühisusest.³⁸ Hiljem purustas selle ühtsuse ahnus ja temast ei jäähud muud kui armulaua tseremoonia - ühiselt kõigile jagatav vein ja leib.³⁹

33 - Meuse I, lk. 144 ff.
34 - Strauß, lk. 405
35 - Meuse I, lk. 149
36 - Girsberger, Der utopische Socialismus des XVIII Jahrhunderts in Frankreich, Zürich 1924, lk. 124
37 - Meuse II, lk. 53 ff.
38 - Meuse II, lk. 221
39 - Meuse II, lk. 222

Varakristluse hindamisel mõjutavad Meslier'd ka-
hugused tunded: antipaatia religiooni ja süm-
paatia kommunistlike ideede vastu. Seda kosu-
tab Meslier ka uue ühiskonnakorra kujutamisi-
sel, kus ta kõigi inimeste vendluse aluses võtab.
Kuid Meslier läheb varakristluse printsiipidest hoo-
pi kaugemale. Engels kirjutab varakristluse kohta
järgmist: „ Ainult et see kristus - ajaloo eltingi-
miste tõttu ei võinudki see teisiti olla - ei taht-
nud testada retiraalset ümberkoraldust sellis
maailmas, vaid salpoolses maailmas, taevas,
igaveses elus põvast surma, peatselt saabuvas „tu-
handeaastas rahuriigis“.“⁴⁰

Oma teoses ei sea Meslier kahtluse alla Jeesus
Kristuse kui inimese olemasolu, kuid ta ei usu tema-
ga seotud legendide tõepärasusse.⁴¹ Tema jaoks oli
see tühine inimene, „... kes ei emanud ei talenti,
mõistust, teadmisi ega osavust ja oli täiesti põla-
tud maailmas.“⁴² Pealigi ei tunnistanud ta end
inimena jumala poja ja ei tahtnud, et teda õnnistu-
ga kutsutakse.⁴³ Piiblis antud jumala suur
eesmärk - päästa maailm kurjust ja patust -
on jäänud Meslier' kinnituse järgi täitmata. „... näi-
lik lunastamine, testatud Jeesus Kristuse poolt,

40 - F. Engels, algkristluse ajaloo kohta, K. Marx ja F. Engels, „Reli-
gioonist“, Tallinn 1963, lk. 227

41 - Meslier I, lk. 136 j.

42 - Meslier II, lk. 25

43 - Meslier II, lk. 80 j.

ei toonud mingit kergendust inimestele...⁴⁴ kirjutab ta.

Piibel on ainult ühe rahva religiooniõpetus. Kui eksisteeriks jumal, oleks ta ühine kõigile rahvastele. Piibli jumalal on aga väljavalitud rahvas ja suguvõsad, kelle heaks ta imetegusid teib.⁴⁵ Jumal on ebataiuslik ja seega inimese loomine. Ta ei ole ei kõikvõimas ega ülihea. Ta kas ei saa või ei taha oma loomingu terviklikuna ja täiuslikuna säilitada. Kui ta seda ei taha, siis ei saa teda pidada lõpmatult heaks, kui ta ei saa, siis pole ta ka kõikvõimas.⁴⁶ Kui ta oleks tõesti niisugune nagu temast räägitakse, las ta siis näitab ennast, las võtab oma teo kaitsmise enda kätte ja kaitseb neid, kes tema seadusi ei täida.⁴⁷ Sellised on Muslim' arutlused jumalast, tema kõikvõimsusest ja headusest. Jumal ei saa olla hea, kui ta saadab inimeste proovimiseks kannatused sellis ilmas, et teises ilmas neile hüverid anda.⁴⁸ See kõik on inimeste väljamõeldis. Kuidas võib jumal lubada selliseid asju nagu on sõjad? Muslim vastab sellele nii: kas jumalab pole või tahab ta rahvast vaenus hoida, naerab nende üle selle asemel, et rahu kehtima panna.⁴⁹

44 - Murve I, lk. 357

45 - Murve I, lk. 191

46 - Murve III, lk. 25 jf.

47 - Murve III, lk. 33

48 - Murve III, lk. 202

49 - Murve III, lk. 46

Kõikide nende autiliste tulemusena tulid Muslimid järeldusele, et jumalad pole olemas.

Kõik ühiskonna kihed püüvad veendumusel, et jumal eksisteerib. Kuid maailmas, kus on nii palju puudusi, ei saa olla loodud täiuslikkusolevuse poolest. Kõik ilus, suurepäevane ja imetlusväärne, mille loomine omistatakse jumalale, võib tekkida ka loodusseaduste mõjul.⁵⁰ Kõigi nähtiste aluseks peab Muslimid kolme põhjust:

- 1) substantionaalne (s.o. millest asjad koosnevad) ;
- 2) formaalne (s.o. mis eristab asju üksteisest) ;
- 3) loov (s.o. mis kõik loob ja korraldab).⁵¹

Ühenski neist põhjustest ei ole jumal. Esimeses põhjuses on Muslimid' käsitluses materia, mis ei ole loodud ei teise materiaalse ega vaimse olevuse poolest.⁵² Muslimid toetub atomistlikule teooriale mille järgi eksisteerib lõputu hulk materia koostisosakesi.⁵³ Loomulikult oli tema õpetus vastavalt ajastule lähedane mehhanistlikule materia käsitlusele. Formaalses põhjuses pole tema arvates vaja midagi muud peale ühenduse materia osakeste vahel.⁵⁴ Loovat, liikumapanevat jõudu pole samuti tarvis otsida väljaspool materiat.⁵⁵

50 - Murre III, lk. 85

51 - Murre III, lk. 153 jj.

52 - Murre II, lk. 368 jj.

53 - Murre II, lk. 402

54 - Murre III, lk. 161 jj.

55 - Murre II, lk. 381 jj.

Niisi selitub kõik siin materiaga, jumalat, seda
nõukide asjade põhjust, pole olemas.

Muslim vaidleb vastu ka õpetusele hingst.⁵⁶ Ta
on veendunud, et maailmas pole kohta millele-
gi ebamateriaalsele, pole hinge ega jumalat.
Kõik on maailmas selitatav looduseadustega.
Muslim astub „Testamendis“ välja kui ateist, kuid
tema ateism pole mitte eesmärk omaette, vaid see,
mis pidi eemalehoidma kätte inimiste silmadelt.

Ta näitab, et juba maailmas valitsev viltsus
ei eita jumala olemasolu. Muslim kirjutab: „On
küllalt näha asjade tegelikku, kurba, viltsat, eba-
õiglast, vastikut ja õnnetut seisukorda maailmas,
et mõista, et need pole iialgi loodud lõpmatult
täiusliku olendi poolt ning pole kunagi olnud
tema juhtimise ja juhatuse all.“⁵⁷ Seda enam
pahandab Muslim'd see fakt, et vaimulikud tõu-
kavad rahvast aina sügavamale pettuse seku,
kuigi nende võimuses ja kohuses oleks neid sealt
välja aidata. Ta kirjutab ühes kirjas, et vaimu-
likud hirmutavad inimesi küll jumala karistu-
siga ja põrgu kannatustega, kuid ei rõõgi midagi
gi valitsevast ebaõiglast, rõhujast, kes laostavad
rahvast ja neid õnnetus teevad.⁵⁸

56 - vt. Murve III, lk. 246 ff.

57 - Murve III, lk. 16

58 - Tõpurooneus, lk. 401

Ta kinnitab, et vaimulikud teavad seda inikliku
kannu silmas pidades.⁵⁹ Toimub häbitu kauplemine
kiriku õigustiga, need tunakse ohvriks kuninga
ahnuks ja valitsuse vägivallali.⁶⁰ Tõie õigusega
mõngib Muslier katoliku kiriku osa ekspluataa-
torlike klasside ametiasutisena. Ta mõistab huk-
ka kohutava tänamatususe ja sõnamurdlikkuse
rahva suhtes, kes oma tööga neid teidavad.⁶¹

Taade religioosile kui vahendile masside vas-
hooldmises oli varajaste sotsialistide seas vähe lei-
nud. Raske on aga leida nende seast kirjanikke,
kelle religioosivastane võitlus olus nii kirglik ja
võhane kui Muslier'el. Sellis väljendus ka ta iniklik
kannatus. Religiooni vastu polenud talu kellegi
teise, võõra surimus, vaid tema iniklik raske ri-
ga. Kirglik kahetsus peitus selle paljastuse all.
Muslier' iniklik tragöödia seisus selles, et tema,
ollis oma veendumustelt sotsialist-utopist ja
atrist, pidi eluutse tõttu kogu oma elu jõusul
sündama inimustesse vastu. „Tõstamendis“ mõi-
gib ta, et rääkides oma eluutse vastu, ei rää-
gi ta oma veendumuste vastu.⁶² Ta kirjutab, et
kui ta nägi rahvast rõõmsas meelolus kirikusse
tulemas, et jumala enise sõnu kuulata, tundis

59- Iluvve II, lk. 72 ff.

60- Iluvve II, lk. 253 (Kasutatud on Palut de l'Europe, 1694. matujah)

61- Iluvve I, lk. 75

62- Iluvve I, lk. 73

ta oma eluette vastu erilist vastikust. Tundes, et ta kannatab rahva usaldust kurjasti, oli ta tihti nõus avalikult oma mõtteid ja religioosivastaseid ideid kuulutama.⁶³ Kuigi mõningad autorid avaldavad arvamust, et Muslim ei muutunud nõrga iseloomu tõttu võtta ette otsustavat pöört elu, ei muutnud loobuda vaimuliku kutsest⁶⁴, raägivad mõningad andmed selle vastu. Teatavasti jähitati veel tollal ateiste ja Muslim kui vaimulike olemis tingimata kuulunud summahtluse alla. Seda võib kaudselt välja lugeda nii „Testamentist“ kui ka kirjaos, viimastis küll vähesel määral. Ühis kirjas Muslim märgib: „Las tulla mis tuleb, panin minu jaoks praegu on see, et ma ei pöördus enam elu juurde...“⁶⁵ „Testamentist“ loeme: „Kallid sõbrad, ma ei tehtinud elades avalikult väljendada seda, mida ma mõtlesin inimuste üle valitsemise korast ja viinist, nende religioonidest ja kommetest, see olemis sestud olud väga ohtlike ja kumvastavate tagajärgedega, seepärast otsustasin ma seda teile öelda pärast oma summa.“⁶⁶ Edaspidi märgib ta veel, et tahab surra vaikelt ja usub, et ka tema kogudus ei soovies talle halba, jähitamist ja tema üle irvita-

63- Merve I, lk. 77

64- Fedopun, lk. 120

65- Tjimonovskus, lk. 385

66- Merve I, lk. 55

mist⁶⁷, põvast surma võib tema laibaga teha
kõie, mis soovitakse⁶⁸.

Kuid Miskier julgeb välja astuda vähemalt
peale oma surma. Oma kirjas naaberkihelken-
dade vaimulikele ta kirjutab, et viimasel te-
da teatavd, kui nad on veendunud „Tista-
mendis“ avaldatud ideede õigsuses. Julgemad
teker seda eladis, katlikumad teatagu oma
veendumustest põvast surma. Kui nad tema
mõtetega ei nõustu, tuleb neil „Tistamendis“ eri-
tatud vaated selgete tõestustega ümber lükata.⁶⁹
Ta pöördub ühiskutsega vaimulike poole: „Lakake
pitmast rahvamasse tühiste hirmude ja lootus-
tega ning valide ettekujutustega jumala ülere-
ust, võimsusest, vagadusest, tarkusest ja lõpma-
tust headusest...“⁷⁰

Uue kritiseerimisel jõudis Miskier kaugile et-
te Voltaire'ist, kes küll tunnistas, et religioon on
valitseva korra tugis, kuid tegi Miskier'ile vastand-
like järelduse, et riik ei või unustata eesistu-
rida. Nagu juba espool mainitud, moonutas
Voltaire Miskier' vaateid, oma anonüümses teos
näitas teda deistina. Kui suur mõju raama-
tul sellele vaatamata oli, näitab viide sellele,

67 - Miskier I, lk. 78

68 - Miskier I, lk. 81

69 - Тренинговский, lk. 390 ff.

70 - Miskier III, lk. 245

et „Väljarõde künne Meslier' avamustest“ põletati koos paari tuisse Voltaire'i poolt välja antud teo-uga avalikult Haagis 1764. aastal.⁷¹

Meslier väidab, et vaimulikkond on kasutu, ta on ainult rahvale koormaks. Briti vihaseks antud ta välja kloostrite vastu. Kirjelolades kloost-rite rikkusi võrdleb ta neid paleudega ja nende aedu ponadiisiga.⁷² Nende töö aga, kes seal luksu-ss elavad, seisneb ainult palvetamises, millest kellelgi mingit kasu ei ole. Selle kohta ütleb Mes-lier: „Ühes tund kasuliku tööd omab tunduvalt suuremat väärtust kui kõik see.“⁷³ On meelitus lar-ta neil elada tuisi töö arvel, lubada neil õpeta-da abandlikkust ja lõmitamist valitsejate us.⁷⁴ Rahvas peaks rikkuse neilt ära võtma. Meslier hüüab: „Ma tahaksin omada jõudu teha kuul-davaks oma häält kuningriigi ühest äärest teise-ki... , ma olen valmis kisendama kogu jõust: inimesed... , teie poolt on hullumeelsus lasta end sellesel moel petta ja pimesi uskuda nii paljus mõttetuni!“⁷⁵ Ja käseb kuulata ainult mõis-tuse häält: „Ja ärge olgu teie kiskel mingit muud usku peale tarkuse ja kommete puhtuse religiooni, ärge olgu mingit muud religiooni

71 - POKSH, lk. 266

72 - Meslier II, lk. 172

73 - Meslier II, lk. 192

74 - Meslier II, lk. 178

75 - Meslier III, lk. 350

peale armuse ja viisakuse ..."⁷⁶

Nagu teisedki utopistid väigi Meslier usu al-
likat sellis asjaolus, et inimesed on harimatud
ja et võimalikud neid petavad. Ta ei saanud
aru, et usul on sügavad objektiivsed põhjused,
mis peituvad inimiste ühiskondlikes oludes,
ja lootsi usust hariduse levitamisega jagu sa-
da. Meslier ei mõistnud, et see võitleks peab ole-
ma kõigepealt võitlus usku sünnitavate sotsiaal-
sete jõudude vastu, kes toetavad usku oma või-
mu kindlustamiseks, rahvahulkaadi rõhumiseks.
Need puudused olus pidanud enne likvideerima.

Meslier kutsus üles harimatute ja kerguselise
rahva valgustamisele. Rahvale tuleb selgitada
usu tõelist olemust, rahvahulgaol ise ei suuda
sellist aru saada ega seli kütkest vabaneda.⁷⁷
Vasusus ja harimatusus elades nad ei mõista,
et nende olukord on ebainimlik. Pealgi kinnitab
kirik pidevalt, et see peabki nii olema. Keegi po-
le seni rahva valgustamist oma peale võtnud
või kui ongi, siis pole tema hääl või tema kir-
jutatud raamatud rahvani jõudnud. Rahvas
vajab oma intelligenti, kes talu õige tee kätte
näitaks.⁷⁸ Rahvale tuleb selgitada kirikuvastase

76 - Meslier III, lk. 364

77 - Meslier I, lk. 109

78 - Meslier I, lk. 79

võitluse tähtsust, tuleb näidata, et usk hoiab
neid pimeduses ja abandlikkuses. Inimestele tu-
leb tõtt öelda, tuleb need vabastada kristiuse
õnne alt, mis õpetab vaenlasi armastama ja
neile head tegema. Paljud inimesed on juba
hakanud uss kahtlema, neile on vaja toetust.⁷⁹
Seejärel Meslier loodab, et kuigi usk on kama
püüdnud, pole see veel tagatiseks, et ta peaks iga-
vesti eksisteerima. Inimesed ei jää alati sellisena,
ükskord need märkavad oma eksimust ja sel-
le peetusele tuleb lõpp.⁸⁰ Alles usk õnnest vaba-
nenult võib rahvas võidelda oma manse õnne
est, vaesmandi ja ebavõrdsuse likvideerimise
est. Meslier usub kindlasti, et rahvas seda teeb.
Ja kirjutab naaberkihelkondade vaimulikele, et
kui need tahavad vastata tema kirjale, siis
adresserilegi see kiri rahvale, kes "... võtab enda pea-
le, kui vaja, minu ürituse kaitsmise või õigemi-
ni, rahva enda ürituse kaitsmise..."⁸¹

Meslier vaated religioonile on eelaspäidi
etendunud tähtsat osa. Teda võime õigusega
nimetada ateismi isaks Prantsusmaal.⁸²

Meslier'd kui ateisti hindas esmakordselt
Konvent, kus saadik Anacharsis Cloots pidas 17.
novembril 1793. aastal kõne Meslier' kohta. Samal

79 - Ipuronenius, lk. 397

80 - Meuse I, lk. 370

81 - Ipuronenius, lk. 402

82 - DeJopun, lk. 126

päeval anti välja dekreet, mille kohaselt Mus-
lier'le pidi püstitatama raidekuju pealkirja,
ga, kus tuli märkida, et Muslier oli esimene
vaimulik, kel oli julgust religioossetest usua-
vamustest lahti öelda.⁸³ Selle dekreedi elluviimist
seas kontrevolutsiooniline pööre.

Feodaal-absolutistliku riigikorra kriitika.

Olulist kohta „Testamendis“ onab feodaalsel Prantsusmaal valitsevate ühiskondlike suhete kriitika. Suurimais ekspluaterijais peab Meslier ilmalikke ja vaimulikke feodaali, kodanluse ja tarkavad kapitalistlikud suhted jäävad tema eluoha ja päritolu tõttu kärbelusest välja.¹ Kuid kui võrrelda Meslier'd XVII ja XVIII sajandi vahetuse aadelliku opositsiooni esindajate Naubani² ja Boisguillebert'iga³, siis leiame nende vaadetest kaus tähtsat erinevust. Viimased pööravad erilist tähelepanu ekspluaterimisele, mida teostab riik, feodaalide rõhuline jääb nende juures tagaplaanile. See seletub keel osaliselt nende sotsiaalse päritoluga, kuid väga võimalik, et puhtfeodaalse ekspluaterimise osa võis neile riigimaa-

1 - Bonun. Kommunismil, lk. 23

2 - Nauban, Sébastien (1633-1707) - prantsuse maaal, sõjajärgne ja publitsist

3 - Boisguillebert, Pierre (1646-1714) - prantsuse majandusteadlane, füsiokraatide eluäija, klassikaline kodanliku poliitikonoomia rajaja Prantsusmaal.

nude koormaga võrreldes tähtsusetuna tunduda.³ Meslier seisib rahvale lähemal, talle ei võinud kunagi esplanadeerimise külg nähtamatus jääda. Ta kirjutab põlgusega ka riigi maksupoliitikast, kuid senjõõr jääb tema jaoks talupoja sunimatus vaenlaseks.⁴

Teine, tähtsam erinevus seisneb selles, et nii Vauban kui ka Boisguillebert jäävad valitsuse kritiseerimise juures monarhistideks. Nad ühinevad Féneloni arvamisega, et rahvast armastav monark on ideaalne valitseja. Selline kuningas ei koorma rahvast maksudega, menetsleb igati rahva heaolu eest ja kontrollib ametnike tegevust.⁵ Meslier on aga monarhia vaenlane.

Keskne objekt, millele on pööratud Meslier' tähelepanu, on talurahvas. Tema kriitika on suunatud absolutismi vastu üldse ja eriti prantsuse absolutismi vastu. Iseloomustades kuningate poliitikat, mis on rahvahulkadele vastuvõtmatu, lähtub Meslier eelkõige talupoegade seisukohast. Mõiste „rahvas“ on talle võrdne mõistega „talupoeg“. Linnaelanikele ei pööra ta mingit tähelepanu. Sellis ühekülgsuses on siiski tema põhitõlu ja ehk talupoegade keskel, kuid sellel keskonnaval võlg-

3 - Bonnen, Oupken, lk. 118

4 - Bonnen, lk. 3 j.j.

5 - Bonnen, Oupken, lk. 118

nel ta ka oma maailmavaate revolutsiooni-
lise.⁶ Proletariaat ei olnud veel arenenud, nii
et ta ei saanud oma tugevusega Meslier' tähele-
panu äratada.

Absolutismi kriitika üldse on seotud „Tista-
mendis“ Prantsusmaal valitseva absolutismiga.
Kuningad on Meslier' kinnituse järgi muutu-
nud piiramatuks valitsejaks, tõstnud end
jumalataolisteks olenditeks. Seejuures on nad
veendunud, et neile kuulub absoluutne võim
oma alamate elu ja varanduse üle, mille nad
igal võimalikul juhul toovad ohvris oma
ahniseli ja võimeihale.⁷ Meslier tsiteerib ühte
kardinal Richelieu tööd, kus viimane mär-
gib, et riigi heaolu on eesmärk, mille jumal
si en astunud kroonimisel valitseja ette.⁸ Kuid
ükski valitsejast ei mõtle selle peale, nad lu-
bavad eneseli kõik, mida igas soovivad. Kõik
kuningad ja vürstid on Meslier' arvates oma
kõrgele ojad ning nende võim all olla on
rahvale suureks õnnetuseks.⁹ Meslier väidab, et
kunjuse ja sallimatuse inimste vahel tingivad
kasvatamatus ja harimatus, kuid ka heade
maduste ja heade valitsejate puudumine.¹⁰ Ja

6 - Bonun, Утопия, lk. 231

7 - Meslier II, lk. 229

8 - Meslier II, lk. 264

9 - Meslier III, lk. 358

10 - Meslier III, lk. 371

tsiteerib prantsuse juristi Charles du Moulin'i, kes ühes oma teoses kinnitavat, et rahvas pole loodud valitsejate jaoks, valitsejad on loodud rahva jaoks ja neid võis nimetada koguni ühiskonna teenriteks. Hea kuningas ohverdatavat end rahva eest, tirann teeb rahva huvid ohvriks oma auahhusele.¹¹

Prantsuse absolutismi kritiseerides annab ta pildi selle kujunemisest. „Testamendis“ kirjeldatakse aadlikkonna ja vaimulike mõju vähenemist, kiskerõimu tugevdamist ametnike ja kuninga poolt määratavate intendantide¹² võrgu loomise teel. Alates Louis XIII muutus see süsteem kuulukaks ulvaks auahhete kuningate käes. Ka kirik allutati valitseja ilmalikule poliitikale.¹³

Tõepoolest, juba Richelieu ajal lõi absoluutne monarhia võimsa bürokraatliku aparaaši: alalise sõjaväe, politsei, kohtu. XVI - XVII sajandi aadlikkonna ja kodanluse huvide võistlus võimaldas riigil saavutada maksimumalse sõltumatuse oma tegevuses ja samal ajal koos mõlemate klassidega ekspuaterida loodud süsteemi abil talurahvast, kantiõhlini ja tärvakavat politaniaa-

11 - Merve II, lk. 262 jj.

12 - püramatu võimuga prokuritoride asehaldurid, kellele allusid finants-, poliitilised ja juurilõikevad kinnised.

13 - Merve II, lk. 252 jj.

kritiseerimisele. Kuigi ta nimetab kõiki Prantsuse kuningaid tirannideks, pole ükski tema arvates läinud nii kaugele absolutistliku võime kindlustamisega kui Louis XIV. Kritiseri-des Louis XIV poliitikat häitab ta, et see kuningas pole teinud midagi sellist, et teda suureks võiks nimetada. Üht anonüümset pamfletti trükitud nõustub ta selle autoriga, et suureks võib kuningat nimetada vaid suure ebaõigluse, röövimise, vallutuste ning abrutite sõnamurdumiste eest, mille poolt Louis XIV kuul-²⁰lus oli. Meslier kirjutab: „Keegi ei ole valanud nii palju verd, pole olnud niivõld nii paljude inimeste tapmises, ei ole sundinud liski ja vaeslappi nii palju pisaraid valama, ei laostanud ja ei tühjendanud nii palju linnu ja provintse kui viimane kuningas Louis XIV, suureks hüütud...“²¹ Kasutades teist pamfletti „Salut de l'Europe 1694“²², toob ta näiteid Louis XIV sõnamurdlikkuse kohta sõjas Hispaaniaga. Pamfletis väidetakse, et Louis XIV järgs polnud riikidevahelised lepingud kohustuselised, ta murdis neid tihti ja kõhklebata.²³

19 - Louis XIV hüüdnimi, mis võeti õukonnas tarvitusele. Prantsusmaal pole see kuivagi tunnustamist leidnud, mille on aga teinud kantatud ironilise varjundiga pilkenimena kaas nimetusega „Kuningas Päike“.

20 - Murve II, lk. 236

21 - Murve II, lk. 235 j

22 - Kärnikingaline materjal, mille põhitõelu ja andmete täpsemaks on veel võimaldav.

23 - Murve II, lk. 260

Kuningas pole ainsaks, kelle pihta on suunatud Meslier' kriitika. Kuningas ei saa ükriinda valituda, talle on toeks kirik, ametnikkond ja aadl. „Nisuguses kuningriigis nagu meie Prantsusmaa...“, ütleb Meslier „tegeleb mitte vähem kui 40 või 50 tuhat inimest rahvamas-
nide rõhunnis ja röövimisega kuninga teeni-
mise ja tema jaoks andamite kogumise et-
tenäandil...“²⁴ See tohutu ametnikkond küi-
dab heaks kõik kuninga sammud, meelitab
teda, lipitab tema es, et ära teenida sooni-
gut ja kuninga võimu varjus oma võimu
laiendada. Kõik need intendantid, linna-
de ja kübade valitsejad, väekomandörid,
ohvitserid, vaimulikud ja mitmesugused amet-
nikud elavad rahva töö avel, kuigi nad ise
võivad, et nad töötavad riigikonna kasuks.
Tegelikult juhib nende tegevust au- ja rahaah-
mus.²⁵ Nad on silmanähtavalt meelitajad,
nad muudavad koguni kuninga tead voo-
rusteks. Meelitajad sisendavad kuningase mõt-
te, et ainult temal üksi on õigus absoluutses
valitsemises, danda võlja seadusi, kuulutada
sõda ja sõlmida rahu, määrata maksu jne.

24 - Murve II, lk. 197 ff

25 - Murve I, lk. 64

Teised alluvad pimesi kuninga käsudele, nende ülesandeks on täita kärke ja kaitsta tiranni. Kõik ametnikud on "... väljastelt huntidele sarnased ja ainult otrivad, kuidas oma saaki õgida..."²⁶ Alluvad venavad valitsejate neile kasulikku olukorda säilitama, väidavad, et reformide teostamine on mõttetu, et ainult raskete maasudiga saab rahvast kuulekuses hoida.²⁷

Miskin on nõrdinud vaimulike käitumist. Kuigi nad peavad olema kõige tulisemad õiguse kaitsjad, on nad kõige suuremad lipitsejad kuningas ees. Nad reedavad oma kohustused, kiidavad heaks kuningate kumiteed ning kinnitavad koguni, et valitsejate olemasolu on rahvaste heaolus vajalik.²⁸

Prantsuse rahvale on jäetud ainult kannatused ja töö. Ehkki selle tööga luuakse kõik elus vajalikud hüved, ei saa rahvas ise oma töö otja kasutada. Nende töö ajal elab hulk inimesi, kes ise midagi ei tee. Nad omastavad rahva vara, rõhuvad teda igati ja hoolitsevad ainult selle eest, kuidas meeldivamalt ja mugavamalt elu mööda saata. Neil pole

26 - lühve III, lk. 354
27 - lühve II, lk. 270
28 - lühve II, lk. 276 ff.

muud mureid peale jalutuskäikude korraldamise, magamise, söömise ja kõikvõimalike hüvede kasutamise.²⁹ Maailmas valitseb ebavõrdsus, just need, kes ise tööd teevad, peavad külluses elama. Kuid just need kannatavad rõhumise all, neile on osas saanud see vihtsus, mis pears valitsema kurjade ja paheliste keskel.³⁰ Rahval ei ole õlameid vaenlasi kui nende tööst elavad rikkad ja võimekad mehed ja naised. Just need on Meslier' kinnituse põhjal need saatavad, kellega vaimulikud rahvast hirmutavad.³¹ Rahvale pole neid vaja, nad on ainult koormaks.

Kasutatute inimuste hulka kuuluvad maksuogujad, kohtunikud, vaimulikud jt. Prantsusmaa ametnikud. Kohtunikud, kes peavad õiguse kaitses välja astuma, on Meslier' sõnade järgi muutunud julmuse ja vale teuriter. Nad karistavad julmalt väikeri sulinid, kuid ei julge ühtegi sõna öelda suurtele varastele, süütajatele ja mõrtsukatetele, kes valavad miljonite inimuste verd.³² Prantsusmaal ei makstud kohtunikele riigikassast palga,³³ siit tulenes ka ohjeldamatu altkoormaksu rötmine, protsessi võitis

29 - Meuve II, lk. 169

30 - Meuve II, lk. 202

31 - Meuve II, lk. 166

32 - Meuve II, lk. 275

33 - Pouchet, lk. 32

muudugi see, kes rohkem maksis.

Parlament³⁴, kes varem tegelis õigusemõistmisega, õigustab nüüd samuti tiranniat. Temast on alles jäänud ainult nimi, muide on ta muutunud "...vealuseks kiviks, mille vastu õiglus puruneb..."³⁵ Meslier selgitas kuninga ja tema ametnike printsiibi - suudab rahvast välja kõik jõud ja laostada ta lõplikult, teha ta kuulekaks ja alandlikuks.

Rahva keskel eladis vägi Meslier iga päev nende vilitsust, samuti tundis seda ise. Ta kirjutas "Testamendis", et lapsepõlvest peale nähtud vaesus ja õnnitute pisarad, keda võimukad ja rikkad kunnarid, riiklased temasest vastikust elu vastu.³⁶ Ta tuleb järeltuleks, et selleni olukord on tingitud seisuslikust ebavõrdsusest, mis annab kogu võimu ja kõik hüved nimekattele ja rikastele. Naaste osaks jääb töö ja kõik ebamuldivad kohustused ning maksud.³⁷ Meslier toob abius Piibli ja kinnitab, et Jeesus Kristus on käskinud kõiki ühimeni võrduses ja vennuses elada.³⁸ Kuid tegelikult pakub hoopis teistsugust pilti. Inimesed on ebavõrdsed juba põhitahult, ühed perekonnad oled

34 - Parlamendid olid Prantsusmaal ka kohtuorganid

35 - Meuve II, lk. 257

36 - Meuve I, lk. 57

37 - Meuve II, lk. 164

38 - Meuve II, lk. 157

nagu loodud teiste valitsemiseks. Muslim pole nõus sellega, et mõni perekond on parema ja puhtama minevikuiga. Igas perekonnas võib leida perekonnaliikme, kes on eksinud, kuid selle tõttu ei pea kannatama kogu perekond. Kogu see väljamõeldis on loodud selleks, et ühed perekonnad saavid kõik rikkused endale haarata. Üus osa inimestest tahab valitseda teiste üle ja kasutab selleks kõiki vahendeid. Hüvede ebarõõmsust jaotamisest kasvab viha ja kadidus. Need, kellel midagi ei ole, kasutavad vargust, tapmist, pettust, röövimist ja teisi ebaõiguid vahendeid selle saavutamiseks.³⁹ Rikaste soonid kasvavad koos varanduse kasvuga, kuid rahva hulgas puudub üksmeel. Selle tõttu ei saa nad ühiselt välja astuda.⁴⁰ Just rahva omavaheline tüli võimaldab rikastel võimu haarata ja nende üle valitseda. Tihti soodustavad valitsejad sel esmärgil lahkühelinid oma alamate hulgas. Pageli kasutavad nad ühe provintsi elanikkonda teise vastu, seda teevad nad just ülestõusude mahasurumisel. Võjavägi, mis talupoegade rahutuste ajal kohale saaditakse, koosneb ju samuti talupoegadest. Muslim' kinnituse järgi hukutabki see rahva, et ta ühinemise asemel üksteise vastu

39 - Murre II, lk. 203 j.j.

40 - Murre III, lk. 360

ostub.⁴¹ Nii et talupoegade poolt ei ähvarda valitsijaid hädaoht seni, kuni nad pole ühinenud. Kuninga ametnikud vaidlevad enamahel sissetuleku ja maksude pärast, ka neil ei tule mõttesse ühineda võitlusks kuninga vastu.⁴²

Rahva olukord oli aga väljakannatamatu. Talupojad hoidsid maatiivist kinni kui viimast elatusvõimalusest. Kui olukord muutus lootusetuks ja maksud üle jõu käivaks, müüs talupoeg oma maatiiki ära või jättis võlgade katteks liigkasuvõtjale ja läks linna või kändas kerjusena mööda maad. Kõik muutusid rahvaraesteks; farmereid, kel olus mõningane kapital ja oma kari, külas ei olnud.⁴³ Selleni oli viinud maksupoliitika, fodaalide rõhumine ja kogu maal valitsev ebavõrdsus. Vähesed ralturid täielikku sõltumuse rikastest, nad olid sunnitud vaikides oma inet kandma. Nagu espool märgitud, nõudis aadlikkond mause, teoorjast ja muud teeneid, mis õieti ei kuulunudki talupoegade kohustuste hulka. Mõisnikud ei rahuldus sellega, mis neil on. Nad püüdsid kasu saada igalt poolt, kus vähegi võimalik. Mõisnikul oli rida monopole - talupoeg võis

41 - Murre III, lk. 359 ff

42 - Murre II, lk. 232

43 - Borun, lk. 7

oma vilja jähvatada ainult tema veskis, kasu-
 tada mõisniku viinamarjapressi mahla pressimi-
 seksjeh. Nende „teenete“ eest tuli talupojal sa-
 muti tunda.⁴⁴ Mõisnikud ei rahuldu sellega,
 et neil on paremad lamud, ametikohad ja
 viljakamad maatükid. Iga ametnik, iga väi-
 ke mõisnik püüab talupojalt võimalikult roh-
 kem maksu saada, temasse hirmu sisendada
 oma vägevuse es.⁴⁵ Värsid ei aita keegi, kellel-
 gi pole kaastunnet nende vastu. Pikkad liavad
 õnnetuse või haiguse korral alati abi, värsed on
 sellises olukorras kõikide peelt hülgatud.⁴⁶ Talu-
 pojale ei maksa kaevatagi oma raske elu üle, veel
 vähem tarub tal õigust etrida, seda ei leia ta
 kunagi. Meslier nõustub paljude autoritega (Labru-
 yère, Philippe de Commines jt.), et maailmas po-
 le prantsuse talupojast vihitsamat ega õnnetu-
 mat. Ta töötab ekspluaterijah, teodab selles ri-
 kus, misle suudab ta murtseda ainult mis-
 ta leiba. Kõrva talupojad on juba lapsest saadeti
 raske olukorraga harjunud, mis nad ei mõistaqi
 oma olukorra ebaloosulikkust. Nad arvavad, et
 nende osaks ongi vaesus ja teiste heaks töötamine,
 nad ei oskaqi väljapääsust unistada.⁴⁷ See Mesli-
 er' arvamus langeb täielikult ühte La Boétie

44 - Понуженая, lk. 11

45 - Мерве II, lk. 165

46 - Мерве II, lk. 201

47 - Мерве II, lk. 208 ff.

mõtetega, kes ütleb, et inimesed nõustuvad vabatahtlikult ajuses olema seepärast, et nad on sindinud ja kasvanud ajadina.⁴⁸

Talupojad on kaotanud riigi oma inimliku välimuse, alaline raske ja kurnav töö on ta histanud ja tuimaks muutnud. Meslier toob siin ära Labruyère'i iseloomustuse talupoegade kohta: „Te näete mingisuguseid isaseid ja emaseid metsloomi, mööda põlde laialipeustatud, mustarstõmbunud ... päikesest põlenuid, maa külge aheldatud, mida nad tuhuvad ja üles kaevavad võitmatu visadusega. Neil oleks nagu artikuleeritud kõne ja kui nad tõusevad, on neil väha inimise nägu, ja need on tõepoolest inimesed, õõsena vajuvad nad end ürgastes, kus toituvad mustast leivast, veest ja juurtest...“⁴⁹ Talupoja elamut võib tõepoolest nimetada ürgasteks, kuna see koosneb puust ja savist, tihti puudub sel akna ja korsten, ta on muldpõranda ja õlgkatusega. Kariloomad ja kodulinnud elavad selles koos inimistega.⁵⁰

Ja neilt äärmise vaesuseeni viidud talupojadel nõuti veel uusi riigimakse, kohustuse täitmist kiriku ja feodaali es. Talupois pidi makse

48 - Эткин и на Бозен, Рассуждения о добровольном рабстве, Москва 1952, lk. 26

49 - Мерве II, lk. 212 ff

50 - Понискал, lk. 12

mausma viinalt, veinilt, lihalt, võilt, villalt, tubakalt, kalenilt, pitsidelt ja veel muudelt kaupadelt. Samuti pidid nad tasuma metsalt, majalt, veelt. Meslier märgib kibestunult, et puudused maksud ka pilvede ja tuule pealt.⁵¹ Maksude suurendamise ja uute andamite rikkumise tulemusena peavad talupojad ära andma viimase. Kuningad valitsevad rahva üle nagu tõelised tirannid unustades, et maksu võib suurendada vaid maksjate nõusolekul, nagu sellest kirjutab Philippe de Commines oma memoarides.⁵² Võrdlusena toob ta näite ajaloost, meenutades juhuselt Rooma keiser Marcus Aureliuse (161-180.a.) valitsemise ajast. Tõhjudanud sõjas germaanide hõimudega riigikassa, täitis ta selle uuesti oma pärasel viisil. Selle asemel, et panna rahvast üle jõu käivaid maksu mausma, müüs ta väljaminekute kattes keisri vääratajad, lauanõud ja ehed. Selliseid häid valitsyjaid Meslier' arvates enam ei ole.⁵³ Temale on kõik reaalselt eksisteerivad kuningad tirannid, tõelised, õiglane valitsyjad kuuluvad legendaarsesse minevikku.

xviii sajandil kasvavad maksud tõepoolest kiiresti. Kui otsuste maksude (taille ja kapitatioon)

51 - Menne II, lk. 233

52 - Menne II, lk. 268

53 - Menne II, lk. 269

kogusumma moodustas 1715. aastal 66 miljonit livre'i, siis juba 1759. aastaks oli see summa kasvanud 96 miljoni livre'ini.⁵⁴

Maksude suurendamisel ei sõltu kuningas enam parlamendist.⁵⁵ See on muutunud müüdavaks, kuningale kuulvana kiidab ta heaks ja õigustab kõiki kuninga samme.⁵⁶ Kui talupojad ei jõua enam maksu tasuda, saadetakse küladesse sõdurid, kes viivad vägivaldselt kaasa kõik, mis õiguses kätte saavad. Lisaks peavad talupojad neid garnisoni toitma.⁵⁷ Nagu märgivad paljud maksukogujad, polevad talupojadelt enam midagi võtta, kui sõjaväelasa oli külas viibinud.⁵⁸

Ka sõdade kuulutamisel, mis rahvale suuri kannatusi toovad, on kuningal ainuvõim. Kui ta annab heaks riigi piire laiendada, kuuluvad kõik Prantslased on raskustega harjunud, kas pealegi Prantsusmaa õigab, kuningale on vaja uuri vallutusi.⁵⁹ Sõjaväe toitlustamine ja varustamine, samuti ka rekruitide andmine on jälle rahva heoleks jäetud. Lisaks sellele kannatab talurahvas kõige enam ka

54 - Прусская, лк. 52

55 - Mõeltes on siin mõeldud ilmselt Pariisi parlamenti. Parlamendi privileegid oli maksude registreerimise kandmine. Seetõttu oli tal õigus protesteerida maksude riigiseadmise vastu. 1641. a oli Richelieu lahenud registreerimise kanda riiklikumaks, mille kohaselt parlament võis maksudirektori vastu protesteerida ainult üks kord. Parlament pole kunagi oma õigust loobuda tahtnud. Maupieu otsustas 1771. a. juustada parlamendi opositsiooni, asendades Pariisi ja Roueni parlamendid lihtsate kohtusõdadega. Sellises olukorras olid need parlamendid kuni Maupieu kantseri ametist kõrvaldamiseni 1774. a.

56 - Murve II, лк. 255 j

57 - Murve II, лк. 230

58 - Топуниев. Флагоуне воевание, лк. 114

59 - Murve II, лк. 258

otsese sõjategevuse ja vaenlase küüsteretkete tõttu.⁶⁰ Karutades pamflett „Salut de l'Europe, 1694“ materjale annab Mshier pildi Prantsusmaa välispoliitikast, tema vallutussõdadest, millega Prantsusmaa hakkas alates Louis XIII valitsemisajast oma naabreid hirmutama.⁶¹ Eriti mõistetakse pamfletis hukka Prantsusmaa vallutussõda Saksamaa vastu⁶² ja õitsvate Saksa provintside hävitamist.⁶³

Paljastades vaimulikkonna osa sellis tehingus kirjutab Mshier üleriiklikest palvetest tirannia säilitamiseks ja Prantsusmaa relvade võidues, mida iga päev kirikus peetakse. Kui Prantsusmaa kaotab, loeb kirik kaotuse põhjuseks rahva pattusid. Kui lahing või sõda võidetakse, andvat see tunnistust jumala heatahtlikkusest.⁶⁴ Ristiusk kiidab heaks kuningate tirannia.

Mshier esitab küsimuse : mis saab neist rahva külul elavatest võimukandjatest, kui rahvas lakkab neid teenimast? Ja ta vastab ka ise : nad muutuksid nõrkadeks ja abituteks, sest kogu nende rikkus ja võim on tulnud rahva käest.⁶⁵ Mshier arvab, et kui mõistetakse kohut harilike, väikeste petiste üle ja karistatakse neid, siis ei

60 - Mshier II, lk. 235

61 - Mshier II, lk. 249

62 - trükitavasti on mõeldud siin 1688-1697. a. kestnud Pfalzi pärisõda.

63 - Mshier II, lk. 260

64 - Mshier II, lk. 278

65 - Mshier II, lk. 211

võies siis kohut mõista tirannide üle, kes on kõige julmumad petised, kes rahva kehade ja vabaduse üle valitsedes oma võimu kurjasti kasutavad.⁶⁶ Nii elmaliku kui vaimuliku valitseja ühisandlus oleks tõe ja õiguse maasmaapanek, inimkonna õnne eest võitlemine,⁶⁷ kuid tegelik olukord on ju ostra vastupidine. Meslier ei mõista kama, mis keegi ei astu välja ebaõigluse vastu, sest seda pidi nägema iga inimene. Meslier kahitseb, et pole enam kirjanikke ja kõnemehi, kes paljastaksid valitsejate pahusid.⁶⁸ Ta kirjutab, et tema ajal on monarhi eluga pikke, kuna rahvas on niivõrd õigusele elukorraga harjunud, et ta ei mõtlegi vabaduse taastamiseks. Mõõdukud sajan-
deid meenutades Meslier ohkab: „Ah, mis ei ole enam need õilsad tirannitappjad!“⁶⁹

Meslier' mõte tiranni tapmisest viitab sellele, et ta tundis monarhismahhide õpetust, kuigi ta neid vahetult ei tritleri. Ka tema teised mõtted monarhide kohta - vürstid on loodud rahva teeniteks, monarhid peavad alluma seadustele ja monarhide vastandamine tõelisele kuningale - viitavad sellele allikalale.⁷⁰ Sain ilmselt ka, et ta tunneb La Boétie tööd, sest koos tiranni tapmisega

66 - Meurvi I, lk. 73
67 - Meurvi I, lk. 69
68 - Meurvi III, lk. 353
69 - Meurvi III, lk. 352
70 - Bonin, Oupen, lk. 120

mõtlega ental ta tiranni baikotterimise mõtte⁷¹,
mis La Boétie on järgmine: tirannolt pole vaja
midagi; tema võtta, on oluline, et talle ei antaks mi-
dagi, et rahvas ise ei laseks ennast ojuses hoida.⁷²

Meslier kutsub niisiis tiranni kukutamisele või
isegi tapmisele. Ta kuulutab õnnetust kõikidele rah-
vastele, kes vabatahtlikult jäävad religiooni ja
tiranni ojaalus. Ta soovib siin kõikidele rahvas-
tele vabanemist tiranni õigust. Meslier ütleb, et
ta sooviksendada Heraklese jõudu kogu maail-
ma vabastamiseks ebaõiglastest ja teistest pahes-
dest.⁷³

Kaua aega kulus Meslier'le mõistmises, miks
keegi ei astu välja rahva vabastamise eest. Ta sai
aru, et inimesed, kes seda teha võiksid, tahavad
ise rõhujate hulka pöörseda. Tüüp osa neist on lii-
ga arad oma mõtete väljendamisest ja kolman-
dad on sellised liiga mugavad, armastavad ra-
hu ja vaikust. Enamus neist hoiab kinni oma
soojadest kohadest, mille kaudu nad tänu
valitsevale pettusele saavad suuri kasumeid. See
ongi Meslier' arvamus järgi põhjuseks, miks ei pal-
gastata kuningate julmusest ja teda õigustava
uue valitsemisest.⁷⁴ Seda on Meslier üks inimene, kes

71 - Merve III, lk. 362 j.j.

72 - Boétie, lk. 11 j.j.

73 - Merve I, lk. 71

74 - Merve I, lk. 64 j.j.

ta end siiski sellus ja soovib, et tema ühiskunde
kostaks üle kogu maailma. Tema „Testamendis“
pole midagi; mit rahvahulkaade võitluse kujuta-
misel, oluline ja tristat erinev on aga tema king-
likult revolutsioonile, see, et ta näitab ära
rahvaste ühinemise vajaduse.⁷⁸ Muslim on seega veen-
dunud, et rahvas pole mitte ainult võimeli-
ne vabaduses elama, vaid suudab oma jõu-
dudega ka vabaneda.

Muslim sooviks on, et maailmas peab valitse-
ma ausus ja õiglus. Et seda saavutada, tuleb alus-
tada selgitustööst, illegaalse kirjanduse levitamise-
st. „Alustage oma mõtet ja soovide saajase tea-
tamisega üksteisile!“⁷⁹ kirjutab Muslim. Ta näeb,
et rahvas juba mõistab võitluse vajadust. See ilm-
nes talurahvaliikumise tõusis.

xvii sajandi 50-70. aastail, pärast Fronde'i, oli
aadlikkond laiendanud ja kinnitanud oma õigu-
si. Seda ajastut iseloomustas senjoraalne reaktsioon
maal, enamuse maastavate maasude kogusem-
mast sai senjõõr endale.⁸⁰ Ka riik ei tahtnud sun-
ti tulude kastamisega leppida. Louis xiv maasud
ja kaubanduspoliitika mis külast välja kõik, mis
nina üle jäi vaimulikkonnast ja ilmalikest feo-

78 - Bonin, Haenague, lk. 26

79 - Murie III, lk. 360

80 - Topinard, Haenague boctanue, lk. 123

daalidest. Surve marsude näol muutus ^{xviii} sajandi alguses väljakannatamatuks kõikidele talurahvakihtidele, et kübas pidi paratamatult tekuma revolutsiooniline meelsus. See väljendus passivses vastupanus maasunõudjatele, kes pidid marsude kogumisel tihti sõjaväe abis võtma. Prantsusmaa kübades puhkenid kord siii kord kord talurahvarahutused. Need suruti küll maha, kuid mõne aja möödudes puhkenid need uue jõuga ja nõudrid valitsuselt suuri jõupingutusi.⁸¹

Talurahva rahutused näitasid Muslim'ile, et rahvas juba lähleb vabadusse niivat teed mööda. Ülestõusud olid küll stiihilised, talupojad ei võidelnud fedaalse korra, vaid marsude suurendamise vastu ja pidanud võitlust ilma kodanluse abita, kes tolle aja tingimustes ainsana olus olnud võimaline võtma enda peale võitluse poliitilise juhtimise. Kuid kodanlus astus koos fedaalidega pärast Froude'i talurahva vastu.

Kuid talupoegade võitluse tähtsust on võimatu ühe hinnata. Nad kergendavad hiljem Prantsuse kodanliku revolutsiooni võitu 14. juulil, nad andsid tõuse sellisele talurahva võitlusele, mille pea-

tamiseks poleud võimalised ei kuningavõim ega
erimese kahe kodanliku revolutsiooni aagre seadus-
andlike organi tegelased.⁸²

Meslier unistab uue ühiskonnakorra kehtesta-
misest, kuid selle saavutamiseks tuleb ühiselt
võidelda: „... kui kogu rahvas, kõik linnad ja
kõik provintid jõuaksid üksteisele, kui nad kõik
omavahel kokku räägiksid sellis, et kõik vaba-
heksid üldisest ojust, kus viibitakse”⁸³ Ja loob-
rahvale eskujuks Madalmaade revolutsiooni, hol-
landlaste kangelaslike võitluse oma vabaduse
est. Prantsuse talupojad peavad järgnema sel-
le eskujule, Meslier kirjutab: „Teie heaolu on
teie kätes. Teie vabanemine sõltub ainult teist,
kui te oskate kõik üksteisega kokku leppida.”⁸⁴

Keueksümne aasta pärast toimuski see, millest
Meslier kirjutab. 1789. aasta juulis tõusis talurah-
vas teravikuna koos temale lähedaste sotriaalse-
te gruppidega kahe erimese seisuse vastu, kes oma-
rid poliitilisi ja sotriaalseid privileege. Sajanded
kestnud vaen senjööri vastu jättis sel momendil
teisejärguliseks sisetised vastuolud talupoegade
keskel.⁸⁵

82 - Ago, lk. 169

83 - Mees III, lk. 360

84 - Mees III, lk. 359

85 - Ago, lk. 164

Uue ühiskonna kujutamine ja utopism Meslier' teoses "Testament"

Türanni kukutamise kõrval soovis Meslier ühiskondlikule emandile teetava korra rajamist. Talle ei ole sotsialism ainult vana ühiskonna purustamise ulvaks, vaid see on talle ühtlasi uue ühiskonna ehitamise plaaniks.

Meslier kinnituse järgi on kõik inimesed juba looduse poolt võrdsed, nende vahel ei tohi olla seisuslike vaherid ega ebavõrdsust. Tema veendumuse põhjal tuleneb ebavõrdsus erasmandist, mis õhutab vahendeid valimata inimese suuremate rikkuste kogumisele. Kes on rikkaks saanud, hakkab edasise rikastumise eesmärgil teisi eksploateerima, alistab nad oma võimule.¹

Idee ebavõrdsuse ja eksploateerimise seosest on vana mitu sajandit. Erasmandita ja eks-

fluatereerimiseta ühiskonda kujutas juba legend "kuldsest ajastust", mis kordub paljudes kreeka ja rooma kirjandusteostes. "Testamendis" kasutab Meslier "kuldsest ajastust" rääkides Ovidiuse, Seneca ja ka Pascali mõtteid.² Ei ole kindel, kas Meslier uskus ise sellise ajaste olemasolusse või kasutas seda ainult oma mõtete tõestamiseks. Skeptitsism ja kergusklikkus olid küll tema juures nii seotud, et ta Piibli legendide kritiseerides suhtus isna tihti kriitikata ajalugu puudutatavasse legendidisse, kuid see-kord võime kinnitada, et "kuldsest ajastusest" ei suhtu ta tõsiselt ja lähed seepärast sellist kiiresti mööda.³ Mitte minevikus, vaid kõige lähemas tulevikus peitub tema ideaal. Uuele ühiskonnale pühendab ta "Testamendis" võrdlemisi vähe ruumi, kuid sellegi poolest saame tema mõtetest heavitava (kuigi pisut ähmase) pildi.

Meslier' programmi oluliseks osaks on niisil erasmandi likvideerimine. Erasmandi eitamise allikat peaksime nõgema küla pauperiseerumises (eriti xvi ja xviii sajandi vahetusel).⁴

Erasmandist kirjutades ei kinnita Meslier

2 - st. Merve II, lk. 218 jj.

3 - Борух. Ореку, lk. 129 jj.

4 - Борух. Ореку, lk. 132

oma sõnu näiditega ümbritsevast elust, tema mõtted omavad siin üldistavat iseloomu. Ta kõnub lihtsalt erasmandi kaotamist ja varade ühist kasutamist: „... inimesed haaravad endale erasmandis hived ja maa rikkused selle asemel, et kõik peaksid valdama neid ühiselt võrdsetel õigustel...”⁵

Kogukondliku maavalduse jäänuised, sest tudes kogukonna omavalitsuse elementidega, sotsiaalsid Meslier' mõtte arengut. Prantsuse kirja sotsiaalsed suhted määravad ära ka tema uue ühiskonna rakukese - kogukonna. Pole mingit alust kinnitamiseks, et Meslier oli tuttav Prantsusmaal moodustatud talupoegade kommuunidega ja et ta need oli oma uue ühiskonna kujutamisel aluseks võtnud.⁶ Ainus, millele see arvamus toetub, on Hugo⁷ viide teatele, mille põhjal olevat xvii sajandil Champagne'i provintsi eksisteerinud taolised kommuunid. Kust ta sellise teate võtnud on, seda ta ei märgi.⁸ Sellele kinnitusele räägib vastu „Testament”. Meslier näitab, et hivedid ühiselt kasutavaid kogukondi kohtab vähe ja neil on nii vähe ühist varandust, et „... ei maksa sellest rääkidaagi, sest et see ei anna

5 - Merve II, lk. 198

6 - Bonnet, lk. 31

7 - Hugo oli üks xvii ja xviii sajandi prantsuse sotsiaalsi uurijaid

8 - Bonnet. Opreu, lk. 131

peaaegu midagi igapäevale eraldi." ⁹ Avatavasti oli Meslier teadlik ühise maavaldamise jäännustest, mainitud kommuune ta aga ei tundnud. On ju teada, et Meslier veetis kogu elu Champagne'is, kuid kirjanduses ei ole leitud ühtegi teadit Champagne'i kommuunidest. Pealegi poleks need Meslier'd rahuldanud, sest nad kujutasid endast põllumajanduslike kooperatsioone, mis küll rajanuksid ühismandile, kuid kus ekspuateriti palgatööd. ¹⁰

Ilmselt on siis Meslier'le mõju avaldanud kogukondlike traditsioonide säilimine külas. Avatavasti oli ta tuttav ka talupoegade raskuste mõtetega ja võrdustarvete loosungitiga, mille püstitasid temaaegsed ülestõusnud talupojad. Rahva teadvuses elas ammu ähmane mõte „varanduse ühisusest“ mitte teatud kindlas kommunistlikus ideaali mõttes, vaid sellis mõttes, et rikaste isandate varandus ei kuuluqi isandatele ja seepärast on seaduspärane ning õiglane neilt see „eikellegi“ või rahvale kuuluu varandus ära võtta. Inimesed peaksid olema kõik üheõiguslikud, võrdsed, moodustama uue ja õiglase ühiskonna, mille iseseisvaks ühikuks

9 - Menue II, lk. 223

10 - Bonnet. Oupku, lk. 132

oleks kogukond. See kogukonna idee on omane kõigile nn. kommunistlikele sektidele keskajal.¹¹

Milliseks kujutab Meslier ette uut, paremat ühiskonda? Nii mõniski osas on see tal-
le eneselegi ähmane.

Kogukonna moodustaksid tema ettekujutu-
se järgi inimesed kohas elavad ja ühiselt tööta-
vad mehed ja naised. Kogukond peab moodus-
tama ühtse ja sõbraliku pere, tema liikmed
peaksid nägema üksteises õdesid ja vendlid, nad
peaksid armastama üksteist, elama rahus ja
üksmeelis. Naaberkogukonnad peaksid teineteist
abistama. Kõik kogukonna liikmed tarvitak-
sid ühisugust toitu, kannaksid võrdselt head
rüüetust, jalanõusid ja elaksid sarnastis elamu-
tes. Seejuures ei tohi nad unustada, et töö on
ainus rikkuse allikas. Kõik kasuliku töö tegijad
võivad looduse hüljesid kasutada. Inimesed
peavad tingimata töötama kas vastavalt oma
erialale või seal, kus see kõige enam vajalik
on. Ka töös peab valitsema teatav võrdsuse
printsiip, sellis Meslier' poolt kujutatavas ühis-
konnas ei tohi olla logardeid ega parasite.¹²

Meslier' kommunistlik ühiskond ei toetu ai-

11 - Bonun. Kacnegue, lk. 9

12 - Merve II, lk. 199

neilt moraalsele, vastastikusele armastusele. Ta tunnistab võime vajadust, tema arvates ei või inimene säilitada korda ilma teatud sõltuvuseta üksteisest.¹³ See sõltuvus ei tohi kunagi minna nii kaugele kui ta Prantsusmaal on läinud: ühele on antud kõik, teised on ilma jäetud kõigest peale töö ja kannatuste.¹⁴ Elu tulevases õnnelikus ühiskonnas peaks kulgema targemate juhtimisel ja suunamisel. Mitte need ei pea rahvast juhtima, kes teda kurnavad ja tema kihil kergelt elada tahavad. Juhtijaks kõlavad kõrgemad ja targemad inimesed, need, kes püüaksid oma tegevusega rahva heale poole.¹⁵ Meslier leiab selle, et rahva valik langeb just neile, täiesti loomulikuks olevat. Ta soovib rahval kukutatud tiranni asemel seada „... heasüdamlikke, pehmeloomulisi, tarku ja kaugele-nägavaid valitsejaid, et nad valitseksid teid pehmelt ja teetaksid teie õnneks teie keskel rahu ja õigust.“¹⁶

Süü liiane ühiskonna omavalituse sisseadmise vajaduse mõistmise sugemeid. Loomulikult jäab Meslier'le see mõte poolikuks ja väga algeli-

13 - Merve II, lk. 155

14 - Merve II, lk. 164

15 - Merve II, lk. 199

16 - Merve III, lk. 361

seks. Oma ajastu tingimuste tõttu ei saagi ta seda mõista sellisena, nagu on märgitud NLRKP programmis: „Kommunism on vabade ja teadlike tööinimeste hästiorganiseeritud ühiskond, kus seatakse sisse ühiskonna omavalitus, kus töö ühiskonna heaks saab igaihele esimeseks elurajaduseks, tunnetatud paratamatuseks, kus igaihe võimeid rakendatakse kõige suurema kasuga rahva heaks.“¹⁷

Meslier loodab, et ühiselt töötades ja töösaadusi ühiselt kasutades võiksid inimesed sõpruselada. Iga kodanik saaks piisavalt tarbeid oma vajaduste rahuldamiseks. Ühiskonna suureks õnneks oleks õiglase jaotamine, mil hüved oleksid kättesaadavad võrdselt kõigile.¹⁸ Kui kogukonna liikmed oleksid sellisel teel kõige hädavajalikuga varustatud, jääks ära vargus, tapmine, teise inimese varanduse ahnitsemine, kadedus ja viha. Ka kohtuasutused poleks vajalikud, kuna kellelgi ei oleks vaja eraomandit kaitsta. Ühine töö kaotaks sellise olekorra, et ühed tapavad end raske tööga ja teised elavad nende kulul.¹⁹ Inimese hindamisel peab aluseks jääma inimene ise, tema teod, mitte seisus

17 - Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 58

18 - Merve II, lk. 213

19 - Merve II, lk. 209 ff.

ega päritolu.²⁰

Meslier puudutab „Testamendis“ ka perekond-
like suhteid. ^{xviii} sajandi ja ka mitmed ^{xix}
sajandi utopistid seadsid abielu sõlmimisel ette
mitmesuguseid formaalsusi, tihti seadsid nad
suuremaid nõudeid kui nende poolt kritiseeri-
tud kirik ja muutrid olekorra palju raske-
maks.²¹ Meslier on usaldavam. Ta ei taha tule-
vikühiskonnas näha ühtegi õnnetut perekonda,
aga õnnetuse põhjust näeb ta abielude lahuta-
matuses.²² Selle vältimiseks teeb ta ettepaneku pre-
konnaile ümberkorraldamise kohta. Meslier ar-
vab, et inimesed peaksid elukaaslase valima
oma vabal tahtel ja valikul. Kui elamine koos-
elu toob muret ja kannatusi seelõttu, et inimesed
teenetusega ei sobi, võivad ja peavadki sellised
paarid lahku minema.²³ Nii et abielu juriidi-
lises mõttes pole tema arvates vajalik. Lapsed
pääseksid perekonnatülide kuulamisest ja kasvav-
ad õnnelikena. Lasti kasvatamine on kogukon-
na ülesandeks. Kõik kogukonna liikmed peaksid
ühiselt hoolitsema laste tervise ja hariduse eest.
Uue ühiskonna lapsed peaksid olema hästikava-
tatud, terved, õnnelikud ja varustatud kõige

20 - Meslier II, lk. 214

21 - Bonnin. Opreku, lk. 129

22 - Meslier II, lk. 206 jj.

23 - Meslier II, lk. 214

vajalikkuga.²⁴ Kasvataja ülesandeid peaksid täit-
 ma endised vaimulikud, sin saaksid nad mit-
 mesuguseid teadusi ja häid konbeid õpetades
 oma teadmistega kasi teua.²⁵

Siinjuures tahab Meslier inimesi kasvatusel
 abil moraalselt ja vaimset võrdustada. Ta arvab,
 et kui kõiki inimesi lapsest saadik kasvatada üh-
 tede ja samade moraali printsiipide järgi, siis nad
 omandavad ühed elureeglid ja püüdlevad üks-
 meelselt heaolu poole.²⁶ Ta piirab sellega inimise
 arengu võimalusi, muudab ta ühenülgseks.²⁷

Meslier' ideaalriik on küll vähem huvitar-
 kui näiteks More'i oma, millega võrreldes „Jesta-
 mendis“ kujutatud ühiskond on isegi samm taga-
 si. Sellis ilmneb kogu oma elu maal veetnud kü-
 lavaimulike kitsas silmaring. Kõigis arutlustes
 lähtub ta külas valitsevaist suhetest. Meslier pöör-
 dus tagasi vana sektantlike kommunismi ideaa-
 li juurde, mille aluseks olid väikesed kogukon-
 nad.²⁸ Tsentraliseeritud võimu peeldavate uto-
 pistide mõju (More, Campanella) pole selles teooria
 juures märgata.²⁹ Sellis väljendub majanduse
 arengu iseloomu mittemõistmine ja võimetus
 haarata kogu maa majandust ühtse terviku-

24 - Meslier II, lk. 216 jj.

25 - Meslier II, lk. 170 jj.

26 - Meslier II, lk. 216

27 - Бонин. Ореку, lk. 128

28 - Бонин. Ореку, lk. 203 jj.

29 - Бонин. Ореку, lk. 126

na.³⁰ Tõeline olukord tulenes sellest, et Meslier' kommunism oli seotud kiilakehvistu meelsusega. Ta ei saanud oma elukoha ja päritolu tõttu elproletariaadiga seotud olla. Ta ei võinudki sel ajal mõista, et kommunismi tingimustel on vajalik saavutada "... kogu ühiskondliku majanduse plaanipärase organiseerimise kõrgeim aste..."³¹

Meslier' ettekujutus uuele ühiskonnale ülemineku teedest on utoopiline. Ilmselt näeb ta võimalust selleks kohe pärast tiranni kukutamist. Sama utoopiline on tema poolt toodud passiivse revolutsioonilise boikoti idee. Meslier kutsub talupössi üles kuningat, vaimulikke ja aadlikonda ignoreerima. Ta käseb rahval oma töö vilja eneseli hoida ja ise tarvitada, keelab selle andmise rõhujatele. Inimesed peavad keelduma rõhujaid teenimast, sest talupojad saavad ilma valitsujata suurepäraselt läbi. Kuningas ja teised ekspluatatorid ei saa ilma talurahvata elada ning surevad aegamööda välja.³²

"Testamendis" kirjeldatud õiglase kord on primitiivne ja utoopiliselt naiivne. Selle ajastu kommunistlik kirjandus ei saanudki teed näi-

30 - Bonuk. Oupku, lk. 204

31 - Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 59

32 - Meneve III, lk. 362 jff.

data ideaalse korra kehtestamiseks. See idee võrsus alles poolproletaarse ja proletaarse hulka de revolutsioonilise meelse kasvamise taustal. Sel ajal kui Meslier elas ja mõtles, olid poolproletaarsed massid veel väga kaugel oma tõeliste huvide mõistmisest ja nende ideede elluviimiseks vajalike võitlusvormide tundmisest.³³ Pealigi polnud Meslier' l minguid kokkupuuteid linnade poolproletaarlastega, ta tundis ainult kübarakihistu ja maata talupoegade püüdlusi. Engelsi väljenduse järgi on utopistid just selle pärast utopistid, et "... nad ei saanud olla midagi muud ajal, millal kapitalistlik tootmine oli alles nii vähe arenenud. Nad olid sunnitud uue ühiskonna elementide konstrueerima oma peast, sest vanas ühiskonnas endas ei olnud need elementid veel kõigile nähtavalt esile kerkinud; oma uue ehituse põhiplaanis olid nad sunnitud pöörduma mõitusele apelleerimisega seepärast, et nad ei saanud veel apelleerida oma kaasaegsele ajaleole."³⁴

Kuigi Meslier' teooria paremast ja õiglasemast ühiskonnast oli naiivne ja utospiline, kuigi ühelt ühiskonnalt teisele ülemineku küsimus jäi tal

33 - Bonnet. Parfüme, lk. 402

34 - F. Engels. Anti - Dühring, Tallinn 1954, lk. 233

abstrantsus, põlvib „Testament“ suurt huvi. Meslier annab oma teoses nii hõsti kui see tal võimalik on, rahvaliku ideoloogia, talurahva segaste püüdluste ja soovide lühtra resümee. See oli teatud määral hüpe, hüpe selle maksimumini, milleni enne teaduslikku kommunismi üldse oli võimalik jõuda.³⁵

Kuid mitte kommunismi teooria üksi, vaid just ideaalse ühiskonna kujutamise sidumine revolutsiooni ideoga tingib ajaloolist huvi Meslier' raamatu vastu.³⁶ Meslier oli ainus kommunist-revolutsionäär revolutsioonieltsel Prantsusmaal. Just sellist raamatut me sel sajandil ei leia, revolutsioonilise võitluse paratamatuse mõistmine võib Meslier' xix sajandisse.³⁷

35 - Топушкин, Записки историка, кн. 222 ||

36 - Бонин, Социальные идеи, кн. 63

37 - Хаар, кн. 46

Lõppsõna

xvii sajandi skeptikud ja vabamõtlejad valmistasid ette pinda uute inimeste ilmumiseks, kes püüaksid formuleerida uue maailmavaate ja uued poliitilised õpetused. Kuuld xviii sajandi prantsuse kommunism arenes sel perioodil, mil proletariaat ei olnud veel klassiks formeerunud, ei kujutanud enesest iseseisvat jõudu ja oli veel väga kaugel oma klassihuvide mõistmisest, sel perioodil võib kõhelda vaid elproletariaadist. Sellistes tingimustes pidi kommunistlik teooria paratamatult kujunema utoopiliseks. Engels märkib selle kohta järgmist: „Kapitalistliku tootmise ebaküpsel seisundil, ebaküpsel klassivahekorraldusel vastasid ebaküpsed teooriad.“¹

Ha Meslier' ideed on utoopilised ja naiivsed. Kuuld sellele vaatamata on tema töö kõige huvitavam xviii sajandi sotsialismi saavutus.²

1 - Fr. Engels. Anti-Dühring, Tallinn 1954, lk. 226

2 - Lichtenberger, lk. 84

Ta paalub sellega, et ükski peale tema pole nii jõuliselt ühiskonna pahesid tunnetanud, selle ebaõiglust näinud. Oma kriitikas läheb Meslier kauemale kui teised xviii sajandi opositsiooniliste tendentside esindajad. Enamus neist rääkis maksude üleliigsest suurusest, administratsiooni kuritarvitustest. Meslier aga arvustab feodalismi tema põhiprintsiipidest lähtudes. Tema ideaaliks pole mitte fodaal- absolutistliku riigikorra parandamine, vaid täielik hävitamine. Meslier peab oluliseks äratada talupoegkonnas teadmine oma õiglustest olukorrast, kutsuda revolutsioonilisele võitlusele rõhujate vastu. Klambamatult paljastab ta Prantsusmaa valitsejaid ja vaimulikkonda. Meslier nõuab „Testamendis“ ebarõrdsuse kaotamist, ta ütleb: „Te olete õnnelikumad, kui vabanete ühest kui teisest väljakannatamatust ikkest: ebause ikkest ja türanni ikkest...“³

Nii annab ta kõrvuti ühiskonnas valitsevate pahede kritiseerimisega ka väljapääsu sellest olukorrast. Ta näitab, et reformidile loota on mõttetu, keegi ei taha või ei julge valitsevale vaale ja türanniale vastu astuda. Meslier on eni-

mine Prantsusmaal, kes astub välja espluaatõimise vastu suunatud revolutsioonilise programmi. Ta ei tunnusta mingisuguseid kompromisse valitsevate klassidega, need tuleb tingimata hävitada. Meslier ei kutsu rahvast võitlusele ainult ühe riigi piires, vaid püstitab rahvusvahelise klassivõitluse loosungi. Valitseva ebaõiglase korra vastu võideldes peab ta õigeks ka tirannide tapmist. „Kus on need õilsad tirannitapjad, keda nägid möödunud sajandid?“⁴ küsib ta. Just revolutsioonile kutsumisega erineb Meslier teistest selle ajastu autoritest.

Meslier tõuseb kommunistliku ühiskonnakorra kehtestamise vajaduse mõistmiseni. Rahva, talupoegade vabastamist ei võta ta ainult poliitilise küsimusena. Ta avaldab kaugemaleminevaid, kuigi utoopilisi nõudmisi kuni maa nationaliseerimiseni, varade ühistamiseni.

Me ei saa muudugi öelda, et Meslier oli ainus, ta oli vaid julgem enesuguste seas. Tolleaegsete mõtlejate hulgas oli kindlasti palju neid, kes pooldasid sotsiaalset võrdsust ja varade ühistust. Kuid ainult Meslier'il on need

ideed ühendatud ühiskeelsega ühiseks võitluseks rõhujate vastu. Teised kas ei julgenud oma mõtteid avaldada või nad polnud veel jõudnud nende ideede sügava mõistmiseni. Ka Meslier ise ei sõandanud oma mõtteid enne surma avaldada. Ta kirjutab selle kohta oma kirjas: „Ma ei julgenud seda öelda eluajal, aga ma ütlen seda ... surres ja pärast surma.“⁵

Ükski Meslier' järglastest XVIII sajandi Prantsusmaal pole suutnud tõista materialistliku ja ateistliku maailmavaateni, vaid on oma enamuses jäänud idealistideks. Meslier on selles osas palju andnud, tema „Testament“ on etendanud suurt osa religioonivastases võitluses. Meslier kinnitab ja tõestab, et usk on ainult inimeste väljamõeldis, seda kasutab valitsev klass rahva pimistamiseks ja rõhumiseks.

Meslier osutub saabuva revolutsiooni etlenägijaks, ta on läbinägelikum kui tolle aja teadlased, poliitikud, kirjanikud ja filosoofid.

„Testament“, kus Meslier esitab kõik oma mõtted, aitab meil mõista neid revolutsioonilisi meeleolusid ja püüdeid, mis tekkinud Prant-

susmaal äärmise varuseni viidud talurahva teadvuses. Kuigi me täpselt ei tea feodaal-absoluteetliku korra tingimustes elanud talupoegade mõtteid, peavad nad mingil määral kajastuma Mislier' vaadetes. Valitseva korra vastu suunatud rahvahulkaade kumme protest, mis pulbitas Prantsuse ühiskonna, ehkki revolutsiooniks kaugeltki veel ebaküpse ühiskonna rüüps, pani pitseri ühiskondliku mõtte arengu-ks. Kui stihhiline rahva ülestõusud ka polnud, avalduvad nendis määratu suure jõuga seal algees olevad uued revolutsioonilised ideed. Mis sellist, et rahvahulgad ise, kellel polnud veel omaenda sõltumatut intelligenti, ei suutnud neid ideid veel tunnetada ja väljendada: neid mõtlesid lõpuni haritud kaasaegsed, jälgides kes põlastuse ja hirmuga, kes vaimustusega nende ümber keevat klassivõitlust. Mislier oli rihttalurahva ideoloog ja võime öelda, et ta on selle sügava voolu tunnistajaks talurahvamassides, mis poole sajandi möödu- des pealispinnale tõustes heitis endalt 1789. aastal feodalismi ja absoluteetliku monarhia ü-ke.⁶ Ta on kahtlemata kodanliku revolutsioo-

ni aegse kommunismi, Babeufi ja tema pool-
dayate elkäija.⁷

⁷ - Bonnet, Pazbuine, lk. 294 j.

Kantatud kirjandus

1. Marx, K., Hegeli õigusefilosoofia kriitikast. Lühijuhatus, Marx, K. ja Engels, F., "Religioonist", Tallinn 1963, lk. 31-43
2. Engels, F., Alpkristluse ajaloost, Marx, K. ja Engels, F., "Religioonist", Tallinn 1963, lk. 227-248
3. Engels, F., Anti-Dühring, Tallinn 1954
4. Энгельс, Ф., Крестьянская война в Германии, Маркс, К. и Энгельс, Ф., "Сочинения", т. VII, lk. 343-437
5. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961
6. де ла Бозси, Этьен, Рассуждение о добровольном рабстве, Москва 1952
= Бозси
7. Мерве, Д., Забвение, т. I, II, III, Москва 1954
= Мерве I, II, III

8. Монтен, М., Опыты, т. II, Москва-Ленинград,
1958 = Монтен

9. Адо, А. В., Крестьянские восстания в начале
Французской революции, в 1789 г., "Из истории
общественных движений и международных от-
ношений", Москва 1957, кн. 148-169
= Адо

10. Блок, М., Характерные черты французской
аграрной истории, Москва 1957
= Блок

11. Боткин, В. П., История социалетических идей, т. I,
Москва-Ленинград 1928
= Боткин, История

12. Боткин, В. П., Миле и его "Завещание", Миле,
Ис., "Завещание", т. I, Москва 1954, кн. 5-52
= Боткин

13. Боткин, В. П., Намеде утопического социализ-
ма, "История социалетических учений", Москва
1962, кн. 7-33
= Боткин, Намеде

14. Вомин, В. П., Очерки по истории социализма,
Москва - Ленинград 1935

= Вомин, Очерки

15. Вомин, В. П., Развитие общественной мысли
во Франции в XVIII веке, Москва 1958

= Вомин, Развитие

16. Вомин, В. П., Социальные и политические идеи
во Франции 1748-1789, Москва - Ленинград 1940

= Вомин, Социальные идеи

17. Вомин, В. П., Французский утопический коммунизм,
Москва 1960

= Вомин, Коммунизм

18. Girsberger, Der utopische Socialismus des XVIII Jahrhunderts in Frankreich, Zürich 1924

= Girsberger

19. Деборин, А. М., Klaus Meier, „Вопросы философии“, 1954, № 1, к. 118-127

= Деборин

20. Klaus, J., Einleitung, D'Alambert, „Einleitende
abhandlung zur Encyclopädie (1751)“, Berlin 1958,
к. IX - LXX

21. Krauss, W., Studien und Aufsätze, Berlin 1959
= Krauss

22. Курченко, Т. В., Социально-политические взгляды Симвены Марешаня, "История социалистических учений", Москва 1962
= Курченко

23. Lichtenberger, A., Le socialisme au XVIIIe siècle, Paris 1895
= Lichtenberger

24. Люблинская, А. Д., Тривкер, Д. Т., Кузьмин, М. Ж., Очерки истории Франции, Ленинград 1957
= Люблинская, Тривкер, Кузьмин

25. Торшнев, Б. Ф., Жан Мюве и народное истоки его мировоззрения, "Деятельный международный конгресс историков в Риме", Москва 1956, кн. 592-617.
= Торшнев, Жан Мюве

26. Торшнев, Б. Ф., Народные восстания во Франции перед Франгой (1623-1648), Москва-Ленинград 1948
= Торшнев, Народные восстания

27. Тришневский, Ф. М., «Забвение», т. III,
Москва 1954, кн. 381-421

= Тришневский

28. Рошневская, А. Е., Очерки по истории Франции
XVII - XIX вв., Москва 1958

= Рошневская

29. Рокэн, Ф., Движение общественной мысли во
Франции во XVIII вв. 1715-1789 гг., С.-Петербург
1902

= Рокэн

30. Сказкин, С. Д., Проблема абсолютизма в запад-
ной Европе (время и условия его возникновения),
«Из истории средневековой Европы (X - XVII вв.)»,
Издательство Московского Университета 1957, кн.
5-18.

= Сказкин

31. Strauß, D., Voltaire, Leipzig 1870

= Strauß

32. Haar, J., Jean Meslier und die Beziehungen
von Voltaire und Holbach zu ihm, Hamburg 1928

= Haar

33. Шахов, А., Волтер и во время, С.-Петербург
1907

= Шахов

Sisukord

Sissejuhatus	lk. 2
Meslier ja tema kaasaj	lk. 9
Katoliku kiriku kriitika ja ateism Meslier' juures	lk. 39
Feodaal- absolutistliku riigi- konna kriitika	lk. 60
Uue ühiskonna kujutamine ja utopism Meslier' teoses „Testament“	lk. 83
Lõppsõna	lk. 95
Kasutatud kirjandus	lk. 101
Sisukord	lk. 107